

૨૨૮૧૩

મહારાજા સતી જસમા ઓડણ

મહારાજા સિદ્ધરાજ

સતી જસમા ઓડણ

(અદ્ભુત ઐતિહાસીક વાર્તા)

૧૯૨૬

લખનાર

“પ્રહસાદ” દામોદરદાસ બ્રહ્મભટ્ટ
કર્તા “ચંપા શેઠણી” “આખાદ હિરકીવ” “ગુણમુંદરી”

પ્રેગટ કર્તા

મંગળદાસ જોષીતારામ શાહ બુકસેલર.

રીચીશાહ—અમદાવાદ.

પ્રત ૩૦૦૦

પ્રથમાવૃત્તિ.

સને ૧૯૨૬

સંવત ૧૯૮૨

કિંમત ૦-૮-૦

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૨૮૧૩ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ મરાઠીના સિલ્લકાર

વિષય ૬૦૩

૧૨૮૧૩

શ્રી પ્રભુ
મહારાજ સિદ્ધરાજ.
અને
સતી જસમા ઓડણ
(અદ્ભુત ઐતિહાસીક વાર્તા)

લખનાર

“ પ્રહલાદ ” દામોદરદાસ બ્રહ્મભટ્ટ
કર્તા “ ચંપા શેઠાણી ” “ આબાદ ડીટેક્ટીવ ” “ ગુણસુંદરી ”

પ્રગટ કર્તા

મંગળદાસ બોધતારામ સાહ બુકસેલર.
રીઝીરાડ—અમદાવાદ.

પ્રત ૩૦૦૦

પ્રથમાવૃત્તિ.

સને ૧૯૨૬

સંવત ૧૯૮૨

કિંમત ૦-૮-૦

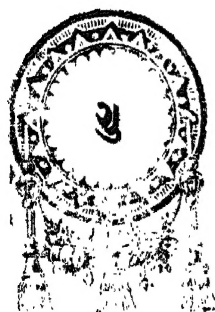

લેખક પાસેથી યોગ્ય બદલો આપી તમામ હકક પ્રસિદ્ધ કરીએ
પોતાના સ્વાધીન રાખ્યો છે. માટે તેમની રજા
વિના કોઇએ છાપવું અથવા છપાવવું નહિ.

અમદાવાદ—પાનકેરના નાકે
“ મનહર ” પ્રીન્ટીંગ પ્રેસમાં
મોતીલાલ ગજપતરાએ છાપી.

જરી જનતાના ચરણે આ લોકપ્રિય આળકથી
મ્હેઠા વૃદ્ધોના મુખે ચડેલી “ જસમા ઝોડણ
નામકવાતીધારતાં હું માફ અહોભાગ્ય માનું છું.

આજ કાલ ગુજરાતમાં સતી જસમા
દેવીનું નામ પ્રસિદ્ધ છે સ્ત્રીઓ તેના રાસડા
ગાય છે. મેં પ્રથમથીજ જસમાનું જીવન
ચરિત્ર જાણવા હજો પ્રયતન કર્યો ને. જુના ઇતિહાસો મેળવવા અને
અને જસમાની વાત સત્ય છે કે અસત્ય તે જાણવા પ્રયતનો કર્યા અને
તેમાં પ્રભુ કૃપાએ મને સફળતાની પ્રાપ્તિ થઈ.

થોડાંક વખત પર હું એક નાના ગામમાં ગયો હતો જ્યાંથી

મને ૧૮૫૨ નો જુનો ઇતિહાસ મળ્યો જેમાં સતી જસમાનું વૃત્તાંત પ્રાપ્ત થયું.

ઉત્સાહ પૂર્ણ તે વાંચ્યું, અને અને જનતાના ચરણે આ સત્ય ખીના રણ કરવાનું મહેને મન થયું પણ જ્યાં એકે પુસ્તક માફ પ્રગટ ન થયું હોય ત્યાં હું જનતાના ચરણે આ પુસ્તક ફી રીતે ધરી શકું ?

છેવટે પ્રભુની અથાગ દયાના કિરણો મારા પર પડ્યા અને હું અત્યાર સુધીમાં જનતાના ચરણે યથાર્થ પુસ્તકો મુકી ગયો છું તેનો ક્રમવાર ઉલ્લેખ કરવો જરૂરી છે.

માફ પ્રથમ ગુચ્છ તે “ ચંપા શેઠાણી ” તેના માટે અત્યાર પહેલાના પુસ્તકમાં લખાણ લખી ચૂક્યું છે.

ત્યારબાદ “ આબાદ ડીટેક્ટીવ ” તેમાં પણ મહેને મારા પ્રયાસમાં પ્રથમજ લખેલા પુસ્તકમાં ફીય સફળતા મળી.

એક વરસનું બાળક કેવું હોય ? જન્મતા વારજ બાળક ક્યાંથી પરી પૂર્ણ થાય ? રડતું બાળક ત્યાર પછીજ કંઈક બાળકની વૃત્તિમાં આવે. !

તેવુંજ કાલું ઘેલું માફ પુસ્તક તે “ આબાદ ડીટેક્ટીવ ” જગતનો ક્રમ આગળ વધતો જાય છે તેમ તેમ મારા પુસ્તકોમાં પણ કાંઈક સારો ખ્યાલ આપવા પ્રયત્ન કરી ચુક્યો. ને તે પ્રયત્નના પરિણામેજ “ ચંપા શેઠાણી ” કાંઈક પ્રતિષ્ઠા પામી. ને તેમાં કેવળ દીનદમાળુની અથાગ દયા! તેના અથાગ કિરણોનો મારી પર ધીધ પડ્યો.

ત્રીજી પુસ્તક “ ગુણસુદરી ” આ પુસ્તક પ્રગટ થયા પછી આરા મિત્રોમાના ઘણાએ મ્હને સંબોધન આપ્યું કે તમે સ્ત્રીઓનાજ વિરતાભર્યા દાખલા કેમ આપો છો ?

સ્ત્રી ઉપર હોંદુ સમાજ ફર થયા છે. નિર્દય રીતે વર્તે છે ! સ્ત્રીઓ એટલે હોકરા જણવાનું સાધન માનનાર પુરુષ સ્ત્રીઓની વિરતા વાંચે ! તો તેની યત્ કિંચિત્ પણ બુધિ બદલાયા તેમ માઈ ને! નમ્રપણ હડીલાઈભર્યું માનવું છે.

અને તેજ માન્યતાના આધારે મેં સ્ત્રીઓના દાખલા ગુજરાત આગળ ધરવાનો પકડો વિચાર કર્યો છે. અને ઇશ્વર કૃપાતઃ કરતોજ રહીશ.

સતી જસમા ઓડણનું નામ તો દરેક વાંચક જાણે છે. તે પ્રમાણે હું તેનું સત્યપૂર્ણ જે જીવન વૃત્તાંત તો અમુક ભાગજ પ્રગટ કરી મારી ઠગ્ગા સંતોષ કરું છું.

જસમા, ઓડણ જાતની હતી છતાં પણ તે રાણાની કિમ્મત સમજનાર હતી તેમ તો તમારે કબ્જ કરવું પડશે. આજ ભણે તેનું નામ સીતા તારા મદોદરી અને દ્રૌપદીની હારમાં ન આવે પણ તે તેમના જેવીજ સતી હતી.

માણુબટ્ટેએ સીતા આદિ સતિઓને જાહેરમાં સુક્યા, તેના ગુણ ગાયા જ્યારે જસમાના ગુણો માનાર કોઈ ન નીકળ્યું. આજ તેનો ગુણ માનાર પ્રહલાદ બહાર આવ્યો છે. પ્રભુકૃપાં !

આવી ઇતિહાસ સાક્ષી વારી વાતોમાં જુદાજુદાં તો નજ નહો ?

આખો ઇતિહાસ વાંચી ત્રણ માસ પછી જસમા લખાય છે
એટલે તેની કલમનો રસ આમાં નહિ આવે ! તેની વિરતા મારી
કલમનીજ આવશે.

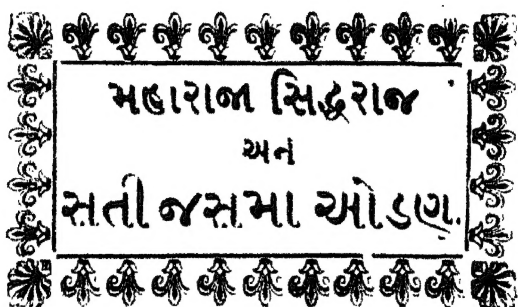
છેવટે જગન્નિયતા દયાળુ પાસે પ્રાર્થના કરી તેના ચરણ કમ-
ળમઃ મસ્તક નમાવી વિરમું છું.

રામનવમી. ૧૯૮૨
ખાડીઆ. જોલવાડ
અમદાવાદ

}

ડી. સાહિત્ય રસીકોનો
“ પ્રહલાદ ” દામોદરદાસ
અલમદ.

પ્રકરણ પહેલું.

વંશ પરિચય— પ્રજામાં ત્રાસ.

ઇતિહાસ પ્રીય વાંચકો જાણુતા હશે કે પાટણ—વલ્લભીપુરના મહારાજ જયશિખરી-જીવડના હસ્તે મરાયાબાદ તેની સ્ત્રી રૂપસુંદરીથી વનમાં પુત્ર અવતર્યો તે તેજસ્વી પુત્ર વનમાં અવતર્યો તેજ કારણે તેનું નામ વનરાજ પડ્યું.

સુરપાળ તેના મામાની અપૂર્વ સ્થાયથી તે આમળ વધ્યો. જુવ-
ડની પુત્રી મીનળદેવીની ખંડણી લઈ જુવડના સેવકો ગુજરાતનાં
જંગલોં વટાવી જતા હતા તેવામાં તે ખંડણી લુંઠારાઓએ લુટી
લીધી અને વીલા મુખે તેઓ જુવડ પાસે આપ્યા.

જુવડ ! લોભી જુવડ જોણે જયગી મરીના પ્રધાન સાળા સુરપાળને
યુદ્ધ સમયે ફેડવા ધણા પ્રયત્નો કર્યા પણ ન ચલ્યો. આથી તેના
ઉપર દુઃખેનો વાદળ વરસાવનાર જુવડ પેલા માણસો પર ફર થયો.
નિર્દોષ સિપાઈઓ રામશરણ થયા.

અને લુંઠારા મીનળદેવીની મીઠકત હુટનાર ખીજ કોઈ નહી પણ
વીર વનરાજના માણસો હતા.

વનરાજ જ્યારે હિમ્મર લાયક થયો અને પોતાની રાજધાની
સ્થાપવા વિચાર કર્યો ત્યારે તેણે બરવાડની મદદ લીધી. અને જમ
જાહેર વાત છે, કે તેમણે પ્રમાસ પાટણ નામના નગરની રચના કરી
પોતાની રાજધાની ત્યાં સ્થાપી વનરાજ વનનો રાજા મરી ત્યાંનો
રાજા થયો.

ત્યારબાદ વનરાજના વંશજોમાં અનુક્રમે મુગરાજ ગાદી પર આવ્યો.
મૂળરાજ મૂર્ખો અને હાઈડીયો હતો. અને હાઈડું બસન હોવાથી
નીશામાં ચકચૂર બનીને તેણે પોતાનું રાજ્ય પોતાના બાણેજને લખી
આપ્યું. સવારે બાણેજે રાજ્ય પરનો પોતાનો હક્ક માંગ્યો. પ્રાતઃકાળે
મૂળરાજ નક્ષા વગરનો હતો અને રાજ્ય માંગતા તેણે પોતાના બાણે-
જને મૂર્ખો અને બેવકુફ મણ્યો.

બાણેજ કાંઈ મામાંથી જ્ય તેવો તો ન હતો રાત્રે ત્યાંથી
પોતાના મામાના ઘરથી પલાયન થઈ પોતાના પીતાના નમરમાં ગયો.

અને માથસો ભેગાં કરી. પોતાનું રાજ્ય-પોતાને આપેલું રાજ્ય-મુળરાજ ઉપર સ્વારી લાવી ને જીત્યો.

મુળરાજ ક્યાં ગયો ? ક્યારે મરણ પામ્યો ને કોના હાથે તે પાત હજી પણ મળતી નથી પણ લોક વાયકાતો હતી કે મુળરાજને જંગલમાં સીંહના ભક્ષ થવું પડ્યું.

અને તે બાણેજના વંશમાં સિદ્ધરાજ નામનો પ્રતાપી રાજા થયો. મુળરાજે પોતાના વખતમાં જે મીનારો બાંધવા માંડ્યો હતો તે મીનારો સીદ્ધરાજે પુરો કર્યો અને ત્યાં એક નગર વસાવ્યું જેનું નામ પોતાના નામપરથી સિદ્ધપુર પાડ્યું. હાલ સરસ્વતી નદીને કિનારે તે હયાત છે.

અને હમ્મરો ધર્મીષ્ઠ હિંદુઓ ત્યાં જાત્રાએ જાય છે જોહોરાઓનું જોર વધુ છે.

સિદ્ધરાજનું રાજ્ય એટલે રામરાજ્ય ! સિદ્ધરાજ ધર્મીષ્ઠ રાજા હતો. કારણકે તેને એક દેવીની અતુલ મદદ હતી. અને સમ્રાટ કહેવાયો હોય તો તે દેવીની અથાગ સહાયતાથી,

જ્યારે જ્યારે સિદ્ધરાજ યુદ્ધમાં જતો ત્યારે તેની આગલી રાત્રે દેવી સ્વપ્નાવસ્થામાં સિદ્ધરાજ જોડે વાતો કરતી સિદ્ધરાજ તેને યુદ્ધની વાતો પૂછતો દેવી તેને તમામ પ્રશ્નોના કિતર આપતી.

સીદ્ધરાજને ચેતાવવા જેવી ચેતવણી પણ આપતી. ને ઘણી વખત દેવી સીદ્ધરાજ ને કહી ચુકી હતી કે “જ્યાં સુધી ત્હારી દાનત પાક હશે, ત્હારા મનમાં નીચ વૃત્તિ પેદા નહિ થાય ત્યાં સુધી ત્હારો વાકો વાળ પણ કોષ કરી શકનાર નથી.”

અને સીદ્ધરાજ તે પ્રમાણેજ વર્તતો અને તે પ્રમાણે જ્યાં સુધી વત્યો ત્યાં સુધી તેની પ્રજા સુખી થઈ પ્રજા તેને દેવનો અવતાર

માનવા લાગી. તેને પૂછવા લાગી. પાટણની સુંદરીઓ તેની તરવીરોને
ફેલાડા ચડાવી ઓવારણાં લઈ પ્રભુને પ્રાર્થના કે “ દીનદયાળુ !
અમારા પ્રતાપી માહારાજ સીંદરાજ ધણું જીવે તેમનું રાજ્ય અમર
તથા ! રામચંદ્ર જેવા પ્રભાવશાળી થાય ! અને તેમના વંશજોની
વૃદ્ધિ વધે ! ”

અને પ્રભુની જ્યાં સુધી ઘાટ મહેરબાની રહી તેના રાજ્યમાં
માગ્યા મેઘ વરસે! આનંદમય દિવસો પ્રજા ગાળવા લાગી.

એક વખત પાટણ રાજ્યમાં વરસાદ ખરોખર પડ્યા છતાં પણ
તીડના ટોળા ખેતરમાં ફરી વળવાથી પાકેલા પાકને સખ્ત નુકસાન
થયું. પ્રજામાં ત્રાસ વરતાયો. દુષ્કાળની આગાહી ના પડ્યા પાટણની
પ્રજા પર અથડાવા લાગ્યા.

માહારાજ સીંદરાજે પાકને ફરીથી નવું જીવન આપવા માટે
પ્રભાસપાટણની નજીક વહેતી રમ્ય સરિતામાંથી નહેર કઢાડી
ખેતરોને પાણી આપવ માંડ્યું. પણ પાક શક્તિ ન થયો.

રાજ્યના માણસો ધણી વખત ઇનામની લાલચે પ્રજાને કનડી
નાંખે છે રાજ્ય આપણા કિપર પ્રસન્ન થશે તો આ ઇનામ મળશે
આમ થશે તેમ થશે આમ તર્ક વિતર્ક ઘડતાં રાજ્યના માણસો ધણી
વખત અનર્થ ભયું શરમ ભયું વર્તન કરે છે ને તેથી તેમાં તેની
ધારણા કરતાં કાંઈ કિલટું પરિણામ આવે છે તે રહેવું પડે છે. ધણી
વખત રાજ્યનો પ્રકોપ તેની પર પડે છે ને તે વહેરી લેવો પડે છે.
માનીતા થવા જતાં સદાને માટે અણમાનીતા થવાનો, પ્રસંગ પણ
આવે છે આ વખતે તે નતો રાજ્યનો કે નતો પ્રજાનો આવા ખૂરા
દાલ થાય છે.

અને તેવીજ રીતે સિદ્ધરાજના એક માણસે મહેસુલ ઉઠરાવવા માંડ્યું પ્રજામાં રાજા પ્રત્યે અણુગમે ઉભો થયો અવિશ્વાસનું વાતાવરણ જન્મ્યું પ્રજા આવા દુષ્કાળના વખતે નાણાં ક્યાંથી કાઢે ?

જોરાવર નામના રાજપુતે પ્રજા પર વધુ હુમલા કરવા માંડ્યા એક પ્રખ્યાત ગામના પંચાતીયાની ઈજ્જત તેણે લેવા માંડી. તેની પાસે દાણુ ભરવાના પૈસા ન હતા. બલમાનસાધથી કહ્યું કે “ અન્ન-દાતાર ! માફ કરો ! પાસે પૈસા નથી. વરસાદ આશાલ આવ્યોનથી તે આપ ક્યાં નથી જાણતા ? વળી હમારી રથીતી પણ કાંઈ આપનાથી અજાણી નથી તો કૃપા કરી આપને કહેજો કે દાણુ લેવાનું આ સાલ મોકુફ રાખે ? આપનો ગરીબના શીરતાજ છે ! દયાળુ છો ! આપના દીલમાં જરૂર દયા ઉદ્ભવશે. ? ”

“ અરે ! જા ! જા ! એમને કાંઈ દાણુ છોડી ન દેવાય સમજ્યા કે ! વરસાદ વરસે કે નહિ ? તેમાં અમારે શું ગઈ સાલ વરસાદ વરસ્યો પણ તમે કાંઈ હમને પણ યાદ કર્યો. અમને ભૂલી ગયા. તો પછી અત્યાર સુધી તમારોવારો હતો હવે અમારો આવ્યો ગમેતે કરો ! કાળા ચોરાના પૈસા લાવો ! વ્યાજે લાવો પણ રાજ્યની દાણુ તો તમારે પૂરી કરવાની રહી ! તમારા માટે કાંઈ રાજ્યની તીજોરી તળીયા ઝાટક નહિ થવા દઈએ સમજ્યાને ! માટે મહેરબાની કરી દાણુ ભરીદ્યો નહિતો હમારે તમને નાહક જોલમાં મોકલી હેરાન કરવા પડશે તેનાથી શું ફાયદો ? ”

જોરાવરે દમ પૂર્વક હાંકવા માંડ્યું ને દાણુ કલાવવાના ઠંલાજો રાજ્યની અજાણીમાં અજમાવવા માંડ્યા. જોરાવર રાજપૂત અને આ પટેલીયાને આગળ પણ ખટપટ થઈ હતી તે ખટપટ ફક્ત દાણુ માટેની હતી.

પટેલીયાના ખેતરમાં જુવાર ઘણા સારા પાક્યા હતા. જોરાવર આ વખતે ખેતરની આકાશીમા હતો ને તેણે મહારાજથી જાનો ફેટલાક દાણા જોરાવર પાસેથી મેળવ્યા હતા. પણ આ વરસે તેનો ન આપ્યા તે અંટસ જોરાવરને સાદ્યા કરતી હતી. વૈર લેવાના વિચારો રાત દિવસ તેના દીલમાં ઉભરો લાવતી હતી, ને તે આજ મળેલી તકનો ખરાબર ઉપયોગ કરવા માંગતો હતો.

“ પણ મેં તમને પહેલાં દાણા નોંતા આપ્યા સ્થીતી મારી સારી ન હોય કે મારે દાણાની ઘણી જરૂર હોય તો મારે તમને ક્યાંથી અપાય ? કોઈ બારે અને ચારે દરેક જણના સરખા ઓછાજ ગળય છે ! માટે જોરાવરજી તમે આ સાલ કૃપા કરીને દવા કરો ! પ્રભુ કલ્યાણ કરશે. ! અમારા ગરીબોની આંતરણીનો અશીર્વાદ કોઈ દિવસ ફળશે ? ” પટેલ તો કરગરતોજ રહ્યો “ મમે તે કર ! પણ હું સાંભળનાર નથી ? ” જોરાવર રાજપૂતે જણાવ્યું.

“ ખસ આવા પથર હૃદયના થતાં જરાપણુ દયા ન આવી ! જરાપણુ રહેમ નહિ લાવો પ્રભુ ખાતર ! હમારા નાના બાળકો ! અમારા પ્રાણુ પ્યારા ઢોર ખાતર તો દયા લાવો ? પ્રભુ આપને ત્યાં આપે ! રામ આપના હૃદયના વસે તો મહેરબાની કરે ! તેના તરફ દીનતા બધાં મુખે બે હસ્ત જોડીને ઉભો રહ્યો.

પટેલની પાછળ આખા પાટણના ખેડુનો ઉભા ઉભા આ હૃદય પૂર્વક દ્રશ્ય મગ્ન હૃદયે જોષ રહ્યા હતા. જોનારતું હૃદય બળતું થતું હતું પણ શું કરવું તે કોઈને સુજતું ન હતું ખેડુતવર્ગ ધડીમાં પટેલ તરફ તો ધડીમાં જોરાવર તરફ જોષ રહ્યો હતો.

તેમના એક એકના મુખો ઉદાસ હતા. ગમગીનીમાં ભરાયા

હતા. કાંઈના મ્હોડામાથી કાંઈપણ ઉદ્દગાર સંભળાતો ન હતો, જે-
રાવરના કૃત્યો તમામ ત્યાં જોઈ રહ્યા હતા. હમણાં શું કરશે !
સિપાહીને બોલાવી જેલમાં નંખાવશે ! આખરદાર પણ બરીબ બેઠત
વગરનો થશે. જેલમાં જશે આમ વિચાર તરંગો દરેકના મનમાં
ઉદભવતી હતી.

“ અરર તમે નહિ દયા કરો ? તમારે ચરણે પડું છું ! ”
આમ તેણે પગમાં પડતો તે બોલી ઉઠ્યો “ ના તે નરાધમને કૂરતા
બધા બુવાબ આપી પોતાનું હૃદય પથ્થર હીલતું છે તેમ જાહેર કરું
અને વધુ ધમપછાડા કરવા માડ્યા.

જેમ જેમ જોરાવર રાજપુત વધુ નિર્દય થતો ગયો તેમ તેમ
પટેલ વધુને વધુ કરગરવા લાગ્યા, પણ પથ્થર હૃદયને વૈર સેવાનો
પાકો વિચાર કરી સતાવવા આવેલો જોરાવર ક્યાથી પીગળે ?

“ તો આપ ચાર દિવસ સજુર કરો ! હું કાળા ચોરના લાવીશ
મારી બૈરીના દાગીના વેચીશ મારા પુત્રનાં ધરેણાં ગીરો મુઠીશ પણ
તમારી રાજ્ય દાણ પુરી બરી આપીશ આપ ધીરજ ધરજો ! ”
તેણે કરગરતાં અને વિનવતાં ચાર દિવસનો વામદો કર્યો.

“ વાર ચાર દિવસ ગયા બાદ હું આવી હાજર થઇશ, તે
વખતે અને તમામ દાણ ચુકવી આપજો નહિ તો હું છું આગળ !
હવે તું ક્યાં જરાનો છું ? વૈરની વસુલાત હું બરાબર લઇશ ! તુંજ
મારાપર રવાબ-અને કરડાગીમા બોલી ગયો હતો કેમ ? જો ત્યારે
તેનું પરિણામ ! હાલ શું થાય છે ! તારી દશા ! ” તેણે પોતાનું
વૈર સેવાની અને વામદાસર નાણાં નહિ આપે તો તેને વધુ સતાવ-
વાની ધમકી આપતો તે નરાધમ બરાડી ઉઠ્યો. અને ધમપછાડા કર-
તો ત્યાંથી જવા લાગ્યો.

“ સાહેબ ગઠ મુજરી બૂલી જાવ ! અને રંક પર મહેરબાની કરો ! ”

તેણે વિનતિ કરતાં પાછળની થયેલી બૂલો માટે માશી આપવાનું તેણે નમ્ર પણે કહ્યું.

“ બૂલી જઈએ કેમ ? વાઈ વિચાર કરશું અને પછી બૂલી જવા પ્રયત્ન કરશું ! હાલ તો તું હાથ તૈયાર કરી રાખજો ! આમ કરી તે તુરંત ત્યાંથી જતો રહ્યો ને મનમાં મલકાતો હતો.

“ આપુની રાજ્યગાદી હવે ફરવા બેઠી છે ! પ્રજામાં જે માન આપુનું હતું તે માન હવે નહિ રહેશે ! ” તેના ગયાબાદ એક બેઠતે વાત કરી.

“ ક્યાંથી રહે ? ખરો રાજકર્તાતો પ્રજા પાસે પૈસા ન હોય તે વખતે પણ તે હાથ માફ કરે ! તેજ ખરો રાજા તેજ પ્રજાનો માનીતો પીતા ! ” બીજાએ પણ પોતાનો અભિપ્રાય રાજાના સંબંધી જણાવ્યો.

“ હું વિચાર કરું છું કે સીદ્ધરાજનું રાજ્ય તે આપણને રામના રાજ્યનું જાન કરાવતો હતો ! ”

“ હા તેતો ખરું ? અત્યારસુધી સીદ્ધરાજનું રાજ્ય રામનું ગણાયું છે ને લોક માને છે ! ” બીજાએ પણ જણાવ્યું. આમ સહુ પોતપોતા નો અભિપ્રાય રજુ કરતા હતા.

“ હવે ? તેમાંના એકે પુછ્યું.

“ હવે શું ? કપાળ કુટ્યું ! વાડ વેસો ખાવા બેઠી છે ! આપણને જમરજસ્ત ઓથ હતી તેવા આપુ આપણા હિપર કોખા ! પેલાએતો પોતાના હૃદયની જગાળા કહાડતાં કહેવા માંડ્યું તેના હૃદય-મા કોધની લાગણીના પૂર ચડ્યા હતા.

અને એવા પૂર કોને ન ચડે ? કોઇની લામણી કોને ન પ્રવર્તે પોતાપર સજ તરફથી હુમલો થવા માડ્યો, પોતાના શીરપર દુઃખો ના વાહન ચડી આવ્યા હતા ! કોઇપણ રીતે પોતાનો બચાવ કરવાનો માર્ગ સુઝતો ન હતો ! ત્યાં શું કરે ?

અને વાંચક તમે પણ શું કરો ! તમારા દુઃખો તો તમેજ જાણો ! ખીન અનુભવી કયાથી જાણે ? અનુભવીજ ઓસડ ખાપે !

જે સિદ્ધરાજ માટે પ્રજામાં આશાના કિરણો હતાં. જે રાજના રાજ્યને પ્રજા રાખતું રાજ્ય માનતી ! જે વ્યવસ્થા પર, જે રાજ પર પ્રજાજનોએ સુખોના વિચાર તરંગોની ઈમારત બાંધી હતી. તે ભરમીભૂત થઇ. આશા નિરાશાના અંધકારમય વાતાવરણમાં નિરાશાના પુરમાં તેની આશાના કિરણો ભળી ગયા અને નિરાશામાં પ્રજાજનોનું હૃદય ભાન થયું ચુર્ચુ વિચુર્ચુ થઈ ફના થવા બેઠું હતું.

અને તે બધો પ્રતાપ કેવળ જ્ઞેરાવર રાજપૂતનો !

પ્રજાના દુષ્ટ કારભારીયોને લઇને પ્રજામાં રાજની બેઅબદો ફેલાય છે ! પ્રજાની પ્રીતી સંપાદન કરનાર, રાજના ગુણો બતાવનાર અવગુણો હોવા છતાં બાચકો અને નિર્જીવ રાજવીને પણ શરતના નાપૂર ચડાવનાર તે તેમના કારભારીઓ પર અવલંબી રહે છે ખરાજ મળતીયા રાજનું નાશ કહાડશે, પ્રજામાં રાજપ્રતિ અવિશ્વાસના વાતાવરણના કિરણો ફેલાવશે ! રાજની માન પ્રતિષ્ઠા ધ્વજત બાપરે તમામતુ લીલામ કરાવશે !

તેવા મળતીયા તેવા સલાહકારો-કારભારીયો પોતાના રાજ્યમાં ન હોય તે જોવાની રાજની દરજ્જા છે. તેવા મળતીયા રાજ્યવૃક્ષને કોતરી ખાનારા કીડા છે-તેવા દુષ્ટ કારભારી રાખવાથી રાજ્યને મોટું નુકસાન થશે રાજ્ય ફના થશે.

પ્રજાપ્રીય મહારાજા સીંદરાજનું હૃદય આથી અણખણ હતું
પણ તેના તરફ પ્રજામાં અવિશ્વાસના વાતાવરણ નાં પૂર પ્રજાજનનાં
આવી ગયા.

જે રાજા પ્રત્યે સ્ત્રીઓ પણ માનભરી નજરથી જોતી તે રાજા
ની હાલ પણ પાસે પ્રાતઃકાળ અને સંધ્યા એ એ વખત ફેવળ ફરી
યાદો થતી ! ગમે તેમ વાતો થતી.

આજ સીંદરાજપ્રતિ મહારાજા સમ્રાટ સીંદરાજ પતિ
પ્રજાઅશાંતુષ્ટ રહેવા લાગી. ખરેખર એક નીચ નરાધમ મળતીયાથી
રાજ્યને ફેટકું તુકશાન થાય છે, તે આપણે આગળ વિપર જાણીશું
ત્યારેજ ખબર પડશે હાલતો ખરી વાત છે કે—

મળતીઆ જો હશે લુચ્ચા તો જરૂર એ રાજ્ય વગોવાના.

રાજાની આખરે ને સહુ ખરે ધકઠા લગાવાના

પ્રજામાં ત્રાસ વર્તાવી અને મહાલી બહુ સુખો

દેતી કાંઈ આપ બહુ જ્યારે પ્રજા પર આવતા દુઃખો

એ હરામો, બદમાશો પોતે મહાલે ! લાંચને ખાતર ? પ્રજાને
કનડે ? તેના પ્રતાપે તેમના તરફથી ગુજરતા અસિતમ આવાચારો
રાજાની આખરે પર, પાણી ફેરવવા પુરતા હતા ? રાજાની આખરે
લીલામ કરનાર : ખાવ તેનું જ ખોદનાર ? આવા નર પીલાચોને ધાકાર
છે ? શીટકાર છે ? હરામી શમતાનો ?

વખત વખતનું કાર્ય કર્યું જતો હતો. સવાર પછી સંધ્યા અને
સંધ્યા પછી અનહદ અધોર અધકારમય બીપણ રાત્રી : આવે છે.

ચડતી પછી પડતી એને પડતી પછી ચડતી. તેમ જમતો
કાર્યક્રમ ચાલ્યો જાય છે. હજારો બીખારીમાંથી પૈસાઢાર ! અને પૈસા

દારો નાકારીમાં આત્મા છે ! કુદરતની મહાન કળા કોઈ કળા સહુ નથી ! તે કળા સહવા પાસર પ્રાણી શુ સમર્થ હતો ?

પ્રાતઃકાળના ઉઠવાના ચીન્હો અરટપરટ જણાતા હતા. પૂર્વા કાશમાં ઉઘા પ્રમટી અને લાજમીળા રંગના કાયાવાપુરી આઠાસને અચ્છાદીત કયું પ્રજાકરની સ્વારીની છડી પોકારતા અવધા કુદરેકુદ કરી પ્રજાને સૂર્યોદયની જાણ કરી પ્રજા ઉઘમાંથી જાગૃત થઈ.

ધર્મીજી રૂઢીમુનીઓતો ક્યારનાય પોતાના કાર્યથી પરવારી સંક્રમા કરી અને આત્મશાન મેળવનાર રૂપિઓ પ્રજાની માળાના મણકા ફેરવી રહ્યા હતા.

પ્રાતઃકાળમાં ચીંતાજ આજ તેનો વામદો પૂરો થવાથી પટેલને ચીંતા થવા માંડી જેનો અનુચિતે બચ હોય તો પ્રથમ આવીને બોલે તે જ-મતનો કુદરતી નિયમ છે, તે મુજબ પેલો જોગવર રાજપુત ત્યાં આવી પ્રાતઃકાળમાંજ ઉઘરાણી કરવા લાગ્યો. પટેલનો ઝંખવાણા પડી મયા હવે શું કરવું ? વામદો આપ્યા પ્રમાણે હજી સુધી નાણા મળ્યા નથી ? ક્યાથી મળે ! જ્યાં દુકાળનું વાતાવરણ હતું રોકડો પૈસો પણ ન મળે ત્યાં દાણના રૂપીઆ શી રીત મળે ?

પટેલના મુખ ઉપર ચીંતા ચીંતા જનક અવનવા ફેરફારથી તેની ચીંતા નાણા નહિ મળવાની તુરતજ જોરાવર રાજપુત સમજી ગયો. ને તેણે તમામ બિના સમજી હવે તેને બરાબર સલાવવો આવો મનમુજો પડીને તેણે નાણાની ઉઘરાણી કરવા માંડી !

“ જેમ વામદો પૂરો થયોને ? ”

“ હા ! આપણે પણ મહેરબાની.....

“ પચ્ચ કે બચ્ચ ! કાંઈ આલવાનું નથી માટે રૂપીઆ ધરી દે ! તેણે ફરતા દાખવતાં કહેવા માંડ્યું પચ્ચ પેસો મરીમ પટેલ દીનતાપણે નમ્રતાથી નમીજ રહ્યો હતો.

“ હસી ! કૃપા કરો ! હું બને મારા છોકરા આપને આશી વાંદ દઈશું ! ”

“ મારે ન જોઈએ ! તેવા કાલાવાલા ! મ્હને તો ક્ષણ આપી દ્યોને જોઈએ બસ !

“ પચ્ચ આપણ ક્ષામા કરો ! ”

“ એટલે ! હવે તમારા વાવઠા નહિ ચાલે માટે હવે બીજા તો રૂપીઆ આપી દ્યો ! મને જોટા જોલ ધકા ખવડાવીને નાહક દેરાન કર્યો ! ”

જોરાવર રાજપુત ગુસ્સાપૂર્ણ અવાજે બોલ્યો.

પાછા આવા અવાજે સાંભળીને આખા ગામના મરીમ ખેડૂતો ભેગા થયાં ત્યાં ટાણુ જમા થયું રાજપુતના ઘાટા તો વધતા જતા હતા આથી પટેલ તો સ્તરમાયો ! તે સ્તરમના આવે ! ”

“ જો આજ તારે દાણ ન આપવી હોય તો ચાલ મારી નોડે જેલમાં . ”

તે જેલનું નામ સાંભળતાં બલભલાની કંપારી છુટે તો પછી પટેલના સાંભાર ! જેલમાં જવું એટલે મરવા પડવું તેવી તે વખતની બાવના હતી સત્ય બીના હોય છતાં પચ્ચ જેલના બપોથી ધણી વખત તેવખતના માણસો રાજને ફરીમાદ ન કરતાં.

જેલમાં જવું પડે તો મરવાનો પ્રસંગ આવે તે બાદ તેમ

કમળતા ! ચમનાદ્વેષો સારા પથુ સરકાર-રાજ્યના દ્વેષોનું તેડું છું હું
તેવી બાવના ને વખને પ્રયત્નીત હતી ત્યાં પટેલના શા બાર ! પટેલ
તો શરચરી મયા ! પમ ધુજવા લાગ્યા અને હવે મરણુ હમણાંજ
આવશે તેમ તેની નજર સમે બચકર દશ્ય તરવરવા લાગ્યું હમણાંજ
પટેલ મરણુના પથે ચાલ્યા બરી.

“ જાવ ! કૃપાકરી થોડી ક્ષણ રહીને આવો ! ” પટેલે કરગરતાં
થોડીવાર પછી આપવાનો વાયદો કર્યો ને તેના બંને સુકામળ
હસ્ત જોડીને પટેલ હોમો રહ્યો.

“ શું હજી પથુ થોડી ક્ષણ પછી ? હું તમારો કાંઈ નોકર
નથી સમજવાને ! માટે મને તેમ કરી ને હાથ તમારે અત્યારે ને
અત્યારેજ ભરી આપવી પડશે ! હું થોડીક ક્ષણ તો શું પથુ એક
મીનીટપથુ રોકાવાનો નથી ! હમારે હજી ઘણી જગ્યાએ હાથ લેવા
જવાની છે ! ” જોરાવર રાજપૂત જેમ જેમ પેલા પટેલ નરમ થતો
મથો તેમ વધુને વધુ તીવ્ર કંઠથી હકથી અને હિતાવળીઓ બનતો
મથો. અને વધુને વધુ ધાંટા પાડી ગામના લોકોને ભેગા કરીને
કમળત લેવા લાગ્યો,

પટેલનેતો ગામના લોક ભેગાં થાય તો મરણુ પડે ! આવો
કમળતદાર માથુસ પથુ શું કરે જ્યાં નાણાના વખાં ! ઝેર ખાવાનો
વૈસો પથુ ન મળે ? ત્યાં શરકારી હાથ ક્યાંથી લાવી શકાય ! ને
જોરાવર રાજપૂતને આપી શકાય !

“ બાપુ તમને પડે લાગુછું ને આપ થોડીવાર પછી આવો તો
સાઈ ! ” જોરાવર રાજપૂતના અમુ ભીની આંખે પમ ઝલવા
તેજો મળ્યું.

“જાવને જોરાવરસીંહજી તો થોડીવાર પછી આવજો ! તેમાં શું ?” મામના ખીજા જોગા થયેલામાના એકે તેમને જણાવ્યું.

“પણ તેમનો વાપદોતો પુરો થયો છે પછી શું ? કાંઈ ગૂંદગારી કરી !”

“ના બાપુ ! ના ! પણ હશે ! હવે થોડી સમય સ્ત્રીને આવશે. હાથ જરૂર આપશે હવે તમને ધક્કો નહિ ખવડાવીએ ! પટેલ અને તેની સ્ત્રી સહિત આવી વિનંતિ કરવા લાગ્યા.

ધણી વિનંતિને અંજો પટેલ પાસેથી જોરાવર રાજમુત ત્યાંથી આગળ વધ્યોને જતા જતાં પણ જેલની બચ્ચીતવાળી પ્લોક આવતો ને હમણાં આવું છું તેવું સૂચન કરતો ગયો.

પટેલ તાત્કાળિક પોતાના ઘરમાં ગયા સ્ત્રી પાસે ધરણી આંખા. પણ પોતાનાથીયરના દામીના વેચવાનું સ્ત્રીએ સાર ના કહ્યું. સ્ત્રીએ કરમરયો પણ સ્ત્રી એકલી એ ન બધ તે નજ બધ !

આજે જેલની આજા પતિ પૂતા હોવીજી જોઈએ તેમ તો ન હતુંજ પોતાના દુઃખની ખાતર પોતાની જાત વેચનાર તારા જેવી બધી સતીઓ ક્યાંથી પ્રગટે ? હજારોમાં એકજ નીકળે છે !

“જો હું જીવનો હમણે તો આવતી સાલ દામીના નવા વધાવીશું પણ હાથવાળાને આપવા આપણી પાસે પૈસા નથી ને તે જેલમાં લઈ જશે તો ! માટે થોડાક દામીના આપ તેના નાણા લાવી તેનું ફેલું પતાવીએ ?” પોતે પોતાની સ્ત્રીને જણાવ્યું.

“તમે મને તેમ કરો પણ હું કોઈ કિંમત મારા પોતાના થીયરના દામીના તમને આપી હું કોઈ કાઈ તે કરી પણ જરૂર

નથી ! ” તેની સ્ત્રીએ ચોકખો નકારમાં જુવાળ આપ્યો. આ જુવાળ આપતાં તે વધુ તીવ્ર બની હતી.

“ તો શું તું ઇજ્જત જવા હમ્મશ ! મહેને દાગીના નહિ આપે ? ”

“ એ કડીપણ બનનાર નથી ! કહેનાર હોય તે કહી મહયા ? ”

“ સાફ તમે બહાર જવો હું...” પોતે હુકમ આપ્યોતે તમામ બહાર ગયા.

પટેલે અંદરથી આંખે બધું ક્યું અને બગ્ગન હાથે કુવાનું ફેરડું હાથમાં લીધું પીઠ ઉપર નાંખ્યું અને આળો કરી પોતાના ગળામાં ધર્યો. અને જોત જોતામાં તેણે પોતાના હાથ ખેંચી પોતાના જીવને આ દેહ છોડી જવાની આજ્ઞા આપતા હોય તેમ જણાવ્યું. ખીચારા ઇજ્જતને ખાતર જોલના બધથી અને નરાધમ જોરાવર રાજપૂતના ત્રાસથી કંટાળી તેણે આત્મધાત ક્યો ! જીવનપર શીટકાર વરસવા લાગ્યો.

બહાર સ્ત્રી અને છોકરા રાહ જોઈ રહ્યા હતા. પાંચ મીનીટ થઈ દસ મીનીટ થઈ અડધો કલાક થવા આવ્યો પણ અંદરથી દાર ન ઉઘડ્યા તે નજ ઉઘડ્યા. ક્યાંથી ઉઘડે ? અમાગી પટેલ નો જીવન ફેરી તોડી ક્યારનાય ઇશ્વરના દરબાર તરફ પ્રયાણ કરી ગયો હતો.

જોરાવર રાજપૂત એટલામાં ત્યાં આવી પહોંચ્યો ને પોતાના નાણાની-દાણાની ઉધરાણી કરવા લાગ્યો પણ ત્યાં કોઈ ન હતું.

“ પટેલ તો અડધી કલાકના આરણું બંધ કરી અંદર છે. હજી બહાર આવ્યા નથી ! ” તેની સ્ત્રીએ જુવાળ આપ્યો. છોકરા ત્યાં ટળવળતા હતા.

“ હજી અંદર છે ? તારા અંગ પરના દાગીના છે તેમાંથી તથા દાગીના આપ એટલે તારા પતિની દાણ પુરી થશે ! પછી બંને તે અંદરજ પૂરાઈ રહે ! તેની ક્ષી પર નજર પડતાં તેના દાગીના માટે આપવા અને પતિની દાણ પુરી કરવા તે નરાધમે જણાવ્યું.”

“ બા- બાપા તો લટકે છે ! ” ગારણાની ફાટમાંથી નજર નીહાળતા પેલા છોકરાએ જમ મારી !

“ હેં લટકે છે ! આપઘાત કર્યો હશે ! ” ત્યાં એટલા માણસે જણાવ્યું.

પટેલની ક્ષી કદપાંત કરવા લાગી. ત્યાં બેમાં થયેલા માણસોએ ગારણા તોડવા માંડ્યા. પોતે આપઘાત કર્યો આપઘાત કર્યો તેરી જુમ આખા મામમાં પડી. આખું ગામ કદપાંત કરતું જોરાવર રાજ-પૂતને તો વળી કાઈ કાઈ તો સીદરાજને ગાળો દેતું.

મહારાજ સીદરાજપર શ્રાપોના અંતિમ વરસાદ વરસના લાગ્યા તે કેવળ જોરાવર રાજપૂતના અધમ આચરણથી.

આવા આવા આત્મહત્યા એ, પ્રજાપર વરસતો ત્રાસતો અંતિમ વરસાદ વરસવા લાગ્યો ત્યાં વરસાદ મેધગળ ક્યાંથી આવે ! પ્રજાપર રાજના હરામી મન્ત્રીઓએ પ્રજાને રંજડે પ્રજાપર ત્રાસના વાદળ લાવે ત્યાં પાણી પણ ક્યાંથી હોય ?

પ્રજાના શ્રેયે નદીઓના પાણી સુકાયા. પ્રજાપર આ નવું આદતનું મંડાણ થયું.

જે નદીઓમાં, જે તળાવેમાં પાણી હમેશાં કાળ ઉન્હાળામાં

પથ અખંડ રહેતા તેજ તળાવો, તેજ નદીઓમાં અત્યારે કાગડા ઉડતા

અને પાણી સુકાય તેમા કોના દોષ ? નીરોષ પ્રજા પર ભુલમ
વરસાવી પ્રજાની આંતરડી કકરાવી પ્રજા આત્માદીની આશા રાખવી
તે ફોગટ નહિ ? તેવી આશાઓ ફક્ત તરંગો નહિ ! આકાશ
કુશભવત અને વિચાર તરંગોજ નીવડે !

મહારાજ સિદ્ધરાજ જોગવરસીંહ રાજપુતનાં કર્મોથી હજી
અચાતજ રતા ! પ્રજા પર તેણે કેવા સીતમો વરસાવ્યા છે તેની તે
તે પ્રજા પ્રિય પથ દરબારમાંથી બહાર નહિ નીકળનાર રાજવીને
ક્યાંથી ખબર હોય ?

રંજભેલમાં રહેનારો સીદ્ધરાજ હજી આ બાબતથી અજ્ઞાન હતો
પથ એ બરૂર તે બાબત જાહેર થવાની ' જોરાવર રાજપુતનું શું થાય
છે તે જોવાની દરેકને મન્જા હતી !

આમ આપણે તેનો વંશજ અને પ્રજામાં ત્રાસ વાંચી આગળ
વધીશું. ?

પ્રકરણ બીજું.

સ્વખાવસ્થામાં

જુ સૂર્યનારાયણ પોતાનો ગચ્છીરે પીરે પશ્ચિમ દિશામાં કિતારી રહ્યા હતા. જતા જતા પથ આકાશમાંથી લાલ પીળા રંગના કિરણો પૃથ્વી પર ફેંટી રહ્યા હતા. ! ઠાણુ જાણે કેમ તે કિરણો હવે નિસ્તેજ અને નિર્મોલ્ય સમભાસ આપતા હતા.

સંધ્યા પ્રમટ્ટી સૂર્યનારાયણ પોતાનાં રથ પોતાની કળાનુ તેજ સમેટીને ચાલ્યા મયા. અને હવે અંતકાર આવવાની તૈયારીની આગાહી આપતી સંધ્યા પ્રમટ્ટી લાલ પીળાં બીજાના સમેટ્ટી લીલા અને રાત્રી આવી અને બ્યોસ્તના મય પૂછીના પ્રમટ્ટી.

આ અમૃત મય કિરણો પાટણની તમામ પ્રજા જાનંદથી ભૂરી રહી. અને એ ભુટનામાં મઝા આવતી હતી. આખા પ્રભાસપાટણમાં જો ઠાઈપણ ખીમ હવે સોઠાવર મુખે જોશી રહ્યું હોય ! આ આ-નંદની રાત્રિમાં સોઠાવર હવે હોય તો એકજ સ્ત્રી ! અને તે

પટેલની ! આ આનંદમય ક્ષાંતિના અમી ઝરણા સમા કિરણો પણ તેને અશ્વતિ આપતા. શીતળતાવાળો અંદરમાં પણ તેને ઠંડક આપતો ન હતો ? પટેલની સ્ત્રીના મનમાં હૃદયમાં પણ ઉજળાટ રહેશે હતો ! જીવનથી કંઠાળી મઠ હતી.

આખોમાંથી, અણુ બીની આંખે અમુની અશ્મલીત વહેવડાવી રહી હતી. ગાળોને આપોતો આશીર્વાદ વરસાવી રહી હતી જીવન ઉપર પીઠ્ઠાર અને શીટકાર વરસાવી રહતી.

આખુ જીવન તેનું અસ્થવસ્થ થપ્ થપ્. આશાના કિરણો હજી પોતાના હૃદયમાં પુર જોશથી વહી રહ્યા હતા તે તમામ કિરણો આજ ભરમભૂત થઈ ગયા.

આપતિ અને દુઃખના વાદળ કોના શીર પર પડ્યા છે અને તે ક્ષાંતિથી સદન કરી રહ્યો છે ! પછી તો કુદરતે શીરપર નાંખ્યું સહયાજ કરવું ! તેનાજ ખરું સુખ રહ્યું છે.

ગામ્ત્રી બાગોળે પ્રભાસપાટણની સ્ત્રીઓ રાસડા લાગ હતી, મુઠરતીય આનંદ બાપી રહ્યો હતો. સ્ત્રીઓના મસ્તકો પરથી હુમડા સરી જતાં હતાં સ્ત્રીઓ રાસડા લેવામાં મશગુલ થઈ હતી.

રાજ્ય-સીંદરાજ આ સમયે પોતાની ગમન સુખીત અમાત્યો પર સ્ત્રીઓના રાસડામાં આનંદ માણતો હતો; તેના મનને પણ હૃદયેમ હતો, હૃદયમાં ક્ષાંતિનું કિરણ પણ ન હતું જે રાજ્ય અહર-નિશ સ્ત્રીઓમાં મશગુલ હતો તે રાજ્ય આજ કાળાકામ્ય મુખે નિરાશ અને ભયમ-હૃદયે ત્યાં ફરતો હતો આજ તેના હૃદયમાં અશ્વતિના પુર થઈ ગયાં હતાં.

અને હુરતજ તેણે તાળી પાડી અને તાળીનો અવાજ ચાલ્યો

ખાંદી આવી ત્યાં હાજર થઇ. ખાંદીને હાજર જોઇ તેણે તુરતજ પોતાનો ફેસ લાવવા હુકમ કર્યો અને આઝાપાત્રક ખાંદી ત્યાંથી રાજ નો ફેસ લેવા આવી ગઇ.

અને જોતજોતામાં હાજર થઈ. રાજ સીધરાજ પોતાના નમર-ના ચર્ચા અર્થે તુરતજ બહાર નીકળ્યો, અને પ્રથમજ ઉતાવળો ઉતાવળો તે આગળે આવી પહોંચ્યો. સ્ત્રીઓએ રાજને આવેલા જોઇ વધુ જોસથી કાંઈક ઉશ્ચાસપૂર્ણ હૃદયે ગરમા અને રાસડા લેવા માંડ્યા સ્ત્રીઓ ધમધમકાડ કરતી ધરતી ધુજવી રહી.

મહારાજ સિધરાજ આ દૃશ્ય ત્યાં જોઇ રહ્યા હૃદયને કાંઈક શાંતિ વળી અને પશુ મન આરામ લેવા વિચાર કરવા લાગ્યો. તેનું બીજું મન ત્યાં ઉભા રહેવા વિચાર કરવા લાગ્યો ને ત્યાં ઉભો રહ્યો.

સ્ત્રીઓ મરબા ગાંઠામાં પૂર્ણ ઉત્સાહથી માઈ રહી હતી અને રાજ ત્યાંથી આગળ જવા પ્રયાણ કરી ગયો.

મહારાજ સિધરાજ ત્યાંથી પોતાના નગર જતોના દુઃખો જોવા અર્થે આખા નમરમાં ફરવા લાગ્યો ફરતાં ફરતાં તે પટેલના ઘર આગળ આવી પહોંચ્યા.

ખાંદીની પૂર ઉશ્ચાસથી દીપ્તિ રહી હતી. આજકો તડકો છાંયડોની રમત રમી રહ્યા હતાં આનંદ અને ઉશ્ચાસપૂર્ણ વાતાવરણ ત્યાં છવાઈ રહ્યું હતું મહારાજ સિધરાજ ત્યાં આવી ઉભા રહ્યા હતા, પટેલની સ્ત્રી છુટ્ટી ધારાથી પડકાર કરીને રડી રહી હતી. રાજને આજો દમ રહી હતી, લોકો આશ્ચર્યન આપતાં ત્યાં ઉભા રહ્યા હતા.

તરબોના વિચાર વમજમાં ગુંથાનો રાજવી ત્યાં ઉભો રહ્યો હતો ને પોતાને પોતાના તરફથી કાંઈપણ ત્રાસમય વાતાવરણ પ્રાપ્ત

ચુ નહતું છતાં પણ પોતાને થાપડે અને ગાળાના વરસાદ વરસાવે છે તેની પરસ્થિતી જાણવા વિચાર કર્યો.

રાજા ત્યાં વિચાર કરતો હતો. લોકો આશ્વાસન આપવા ત્યાં જિભા હતા પટેલની સ્ત્રી ત્યાં છુટા મુખે રડી રહી હતી.

“ શાંત થા ! બાઈ હવે રડે શું વળે ? જોરાવર રાજપુતના મ્હામે આપણા રાજવીને શા માટે મળો આપવી ? ” તેમાંના એકે આશ્વાસન આપતાં જોરાવર રાજપુતનું નામ તેણે જાહેર કર્યું.

જોરાવરનું નામ સાંભળતાં રાજની તર્કશક્તિ વધુ તીવ્ર થઈ બહુ વખત જોરાવર વિરૂધ પ્રજામાંથી ફરિયાદ આવી હતી. આજ પણ જોરાવરની કાંઈ મ્હોકાણના સમાચાર હશે તેમ ધારી સાંભળવા લાગ્યો અને તે ત્યાંજ ઉભો રહ્યો અને જોરાવરનું કાર્ય અણમમે ઉત્પન્ન કરવા લાગ્યું હતું કે કેમ ? અને શા માટે આ સ્ત્રી કયા દુઃખે તેની ઓખોમાંથી ચોધાર આંસુની ધાર વહી જાય છે ? આ ગામના લોકો તે કયા દુઃખના ડુંગર તળે જમાવવી છે કે તે આશ્વાસન આપી રહ્યા છે.

“ પણ ! બાઈ હવે શું કરીશ ! મારા છેકરા હજી નાના છે ! મારું પાલણુ પોષણુ કોણુ કરશે ? મારા બાળકો રખડી રવડી મળશે ! હું અભાગણી ! ” રડતાં રડતાં તેણે પૂછ્યું.

“ પણ તારે દાગીના આપવા હતા ! ”

“ જો દાગીના આપ્યા હોત તો જોરાવરને બધું મુક્ત અને તેના પ્રાણુ ખચત ! ”

હા ! બા ! તે પણ ત્હારો દોષ ખરીજને ? ”

“ પણ મ્હને શું ખબર કે તે આવું કરશે ? ”

“ પણ નરાધમ જોરાવર તેને જોડમાં લઇ બધા તૈયાર થશે પછી ! ”

“ પછી ઇજ્જત કેને ન હોય ! ”

“ ઇજ્જત ખાર તેણે આપધાત કર્યો ! ”

“ ખીચારાને આ સાતે ભર અપધાત કરશે ! ”

“ તેવું અકાગ્યુ મૃત્યુ મને મૃત્યુ સતાવે છે. ? મારી આંખે આમગ ને દ્રશ્ય તગવળે છે ! મને તેમ વધુ સાહે છે ! ” રડતા રડતાં ચોધાર આંસુની ધારા જહેવડાવતી તે અનુભવી આંખે તેણે પેલીની સામું જોઇ કહ્યું.

“ હોય ! હીમ્મત હારીને માણસ શું કરે ? ? ”

“ હા ! બા ! રાજના કાને વાત જશે તો કાંઇ જોરાવરને છુટો મૂકનાર નથી તેમને વિશ્વાસ છે રાજ પ્રજના કિત કરણે મરે તેવી કડક શીક્ષા કરતા પણ ડરતા નથી ” એકે રાજના વખાણ કરતાં કહેવા માંડ્યું.

“ રાજ ! રાજતો ધર્મી છે ! અને દયાનો અવતાર છે ! ”

“ જરૂર તે તો આપણી વાત ! આપણાપર ગુજરેલા સીતમે ની કહાણી સાંભળ ત્યારે તે પણ કંપીન થશે ! ત્યારે ખબર કે તેમના મળતીઆ પણ કેવા નરાધમ નીવડનારા છે ! ”

ખીજાએ જણાવ્યું

મહારાજ સીદ્ધરાજે આ વાત સાંભળી રાજપૂતના દોષો તેને ખબર પડ્યા જોરાવર રાજપૂત ધણી વખત પ્રજાને વીતાડતો ધણી વખત તેની ફરીયાદો રાજ સીદ્ધરાજના કાનપર આવી હતી. આ વખતે પણ તેણે કાંઇ એવુંજ કહ્યું હતું ! પણ શું કહ્યું છે ? તે જાણવા તેણે ખુબ પ્રયત્ન કર્યો અને આખરે પૂછ્યું.

“ આ શું ! દાણ મરી અયું ? સાથી મરી અયું ? ” ઉપરા ઉપરી તેણે ત્રણ ચાર પ્રશ્નો પૂછવા લાગ્યા અને હુરતમાં પૂછવા રાજાને ભેઈ તે સ્ત્રીએ ત્યાંથી ખસી ગઈ અને મહારાજાને આવકાર આપતી ત્યાં દૂર ઉભી રહી અને પોતે પૂછેલા પ્રશ્નોનો જવાબ આપવાને તૈયાર થઈ.

“ મહારાજા ! જોરાવર રાજપૂતના ત્રાસે આનો બિદોષ પતિ મરણ પામ્યો.

પેલી સ્ત્રીએ તેની દુઃખદ ખીના જણાવી.

“ શી રીતે ! કયા ત્રાસે ? મહારાજાએ પૂછ્યું.

“ દાણ માટે ? ”

“ દાણ માટે ! કેમ દાણ માટે શું ? ” અભયમ થતાં મહારાજા સીંદરાને પ્રશ્નો પૂછવા લાગ્યો. દાણની ખીના સાંભળીને વહુને વધુ અશુભ થયો.

“ આ વરસની દાણ પટેલે આવતા વરસ આપવાનું કહ્યું ! ”

“ પણ ક્યાંથી લાવે ? ” પેલી સ્ત્રીએ રડતાં રડતાં કહ્યું.

“ બાપુ ! વરસાદનો આ સાલ આવ્યો નથી. તે પછી દાણ ક્યાંથી આપે ! આ સાલ ચોમાસુ અયું છતાં તલાવમાં પણ પાણી નથી. પછી પાક ક્યાંથી પાકે ? ”

પેલી સ્ત્રીએ ક્ષીણ કરતાં જણાવ્યું.

“ પણ આ વરસની દાણ તો આપ કરી છે ! ” મહારાજા સીંદરાને જણાવ્યું.

“ હેં દાણ આપ કરી છે ! છતાં પણ મારા ભરવારનું નાક મરણ ! હાથ હું કેમ બાળ્ય મારા કયા બચના પાપે આરા સીંદરા

દુઃખોનું વાદળ વદસી રહ્યું મેં અભાગ્યીએ નાહક મારા રાજવીને
માળો આપી આપોનો વરસાદ વરસાવ્યો ! ધીકાર છે ! શીટકાર છે !
માફે જીવન ! મારા જીવન પ્રત્યે મને તીરેકાર ઉપજ્યો છે ! ”
તેણે જણાવ્યું.

“ ત્યારે શું પતિપર પેલું વેર લીધું તે ફક્ત દાણ માટે ને જીવ
લઈને ધરાયો ! ” ખીજી સ્ત્રીએ જણાવ્યું.

“ ધીકાર પડ્યો ! તારા શરીરમાં ફીડા પડ્યો ! તારો
નીવંશ જળે ! આવા પાપી ! હરામી મળતીઆઓજ રાજનું
સત્તાનાશ વાળવા બેઠો હતો ! રાજ પર નાહક માળોનો વરસાદ
વરસાવ્યો ! તે બોળરા ! હરામી ! જોરાવર રાજપૂતના પાપે ! આજ
રાજ્યમાંથી પાણી પણ સૂકાઈ ગયા. પીવા પાણી મળતા નથી. ઢોરને
અનાજ અને ચાળો મેળવવા ફાંફાં મારવાં પડે છે !

અને ખરેખર તેમજ હવે પ્રજાની આંતરડી કકરાવી મેલરાજ
સંપૂર્ણ આવે તેવી આશા ક્યાંથી રહે ? તળાવ અને સરોવરના પાણી
તુરતમાંજ સૂકાયા. રાજના કાન પર પાણીની કાલ ફરીયાદ જ્યારે તે
પહેલાં પાણી સકાવવાનું કારણ સીદરાજને મળી ચુક્યું.

“ હું ખરાખર વેર લઈશ ! તેનો ખાલો ખરાખર આપીશ !
તમે કોઈ જાતની ઉપાધીમાં ન પડશો ! ” જતાં જતાં મહારાજ
એ આશાસન આપવા માંડ્યું.

અને રાજ ત્યાં જોતો રહ્યો. સ્ત્રીઓ પાછળ પાછળ જોઈ
રહી રાજના કાને આ બાબતની ફરીયાદ થઈ તે જાણી પ્રજામાં
આનંદ ફેલાસે અપૂર્વ હતો.

...માર ઉપર એ વાગવા આવ્યા હતા માણસોનો અવર જવર કે પમરપ પણ શાંત પડ્યો હતો. મહારાજ સીધરાજ આ વાત સાંભળી તર્ક વિતર્ક કરતાં પોતાના મહેત્રે આવ્યા અને પથારીમાં પડ્યા. આખી રાત્રી રાજપૂત જોરાવરના જીવનના દ્રશ્યો જોવામાં તેણે વીતાવી, પણ આંખમાં નિંદ્રા ન આવી.

આમ નિંદ્રા ન આવવાથી તે પાછો ઉઠ્યો અને ખંડમાં આમ તેમ આંટા મારવા લાગ્યો. ખંડમાં અવાજ સાંભળી મહારાજની પટ-રાણી પણ ઉઠી અને ખંડમાં ફાણ ફરે છે તે નીહાળવા સંકલિત હત્યે ત્યાં આવી.

“ ફાણ ! મારા નાથ ! ”

હા ! કેમ અત્યારે આપનું અત્રે આવવાનું થયું ?

“ પણ આપ શા માટે અત્યારે મધ્યરાત્રીએ પણ નિંદ્રા ન લેતાં અમ તેમ આંટા મારો છો ? આપને ઉંઘ આવતી નથી ? ” રાણીએ પૂછ્યું.”

“ હા ! કાંઈક એમના મહારાજાએ દુકા જીવાળ આપ્યો.

“ કેમ ! શરીર કાંઈ નરમ છે ? ”

“ ના ”

“ તો ઉંઘ શા માટે આવતી નથી ! ” તેણે પૂછ્યું

“ ધણી ધણી પ્રયત્નો કર્યા છતાં પણ હજી આંખમાં નિંદ્રા આવતી નથી.

નજર સમક્ષ.....

“ શું મેં બચકર સ્વપ્ન આવ્યું હતું. ! ”

“ ના પણ જોરાવર રાજપુતના ત્રાસો અને મતાવી રહ્યા

જે. તેના કાચે પ્રભ અને ત્રાસ આપનારો આની માળો અને આપો
નો વરસાદ વરસાવે છે ! ”

“ શું પ્રભપ્રિય રાજવીને માળો ! ”

“ હા પ્રભ ઉપર રાજ્યના માણસો અસ્થિતમ મુન્દરો મુન્દરો
ત્યારે પ્રભ શું કરે ? ” અહારાજ સીદરાજને જણાવ્યું.

“ એવો કયો સલાહકાર-કારભારી આપણા રાજ્યમાં છે ? ”

“ જોરાવર જમુત ! ”

“ આખો અંત રક્ષક ? ”

“ હા પણ હમણા તો તેને વીધોટી ઉપરનું કામ આપવામાં
આવ્યું છે ! ”

“ તેના ત્રાસો ! જલો દેખાતો માણસ આમ છુટ્ટે થાય !
શું થઈ ! તેતો કહો ? રાજ્યોએ તેનું જ્ઞાંત-તેના ત્રાસો જાણવાના
હેતુથી અહારાજને પૂછ્યું.

“ ખીચારા નિર્દોષ ! પટેલીઆનો જીવ લીધો ! ”

“ શું તેણે ખૂન કર્યું ? ”

“ ના ના પણ હાથ માટે ત્રાસ વર્તીવી તેને વચર વાંદે
પટેલને આપણાત કરવાની દરજ પાડી. અને તે મરણ પામ્યો ! હવે
તેના છોકરા જીની દલા કહો. આવા કારભારીયો મારે મરા રાજ્ય
માં રાખવા કેમ પાડાવે ? ” અહારાજએ જોરાવર રાજપુતના માણ-
સોને તેના ત્રાસથી થયેલું મરણનું કારણ જણાવતાં તેને કેમ સમજાવે
તે વિશે રાજ્યની સલાહ પૂછી.

“ પણ તેમાં મારી સલાહ શા કામની ? ” રાજ્યોએ જણાવ્યું.

“ કેમ શા કામના ? તમે મારા પ્રધાન છે. સંસારના આકાશના

મે પછડા એકે જી અને ખૂંતે પુરુષ તમે તો માસ અર્ધાંગના કહેવાય પછી શું સારા અને ખુરા તમામ કૃત્યો સુખ અને દુઃખ એ તમામના તમે અર્ધા ભાગીદાર છો તમારી સલાહ તે મારે તો સોના ની છે સારી સલાહમા સુખ તમને અને મને બન્ને છે. ખુરી સલાહમાં ખુરી કૃતીઓમાં દુઃખના વાદળે મારા એકલા પર નહિ પશુ તમારા અને મારા બન્ને પર પડશે તે વાત જરૂર માનજો ” મહારાજએ કીની સ્વતંત્રતા કી સલાહને લખાણુ પશુ વીચારવાં જોવો ખુલાસો આપ્યો.

“ નાક મારી બૂધ થઇ. ”

“ અને તે બૂલો આપની બૂલો મારે સુધારવી પતિની બૂલો કીએ સુધારવી અને કીની બૂલો પતિએ સુધારવી તેજ જગતને ન્યાય વાળો ક્રમ છે તો પછી તમે અને સલાહ કેમ ન આપો ? ” રાણીને ચોતાના બાહુપાસમાં કોતાં કોતાં રાજ્યએ જણાવ્યું.

“ નાથ અને તો લાગે છે કે આપ મારી મસ્કરી કરો છો ”

“ ના ના દેવી તેમ તમે કદીપશુ માનશો નહિ હું મસ્કરી કરનારો નથી પશુ આપની સલાહજ પૂછું છું અને મને હિતાવહવાળી સલાહ આપવી તે આપની ફરજ છે ” મહારાજ સીધરાજે જણાવ્યું.

“ એમ આપ મારી સલાહ પૂછો તે વાત સાચી ”

“ જરૂર તેમાં શું શંકા ? ”

“ તો મારી તો માન્યતા છે કે આપ આવતી કાલે રાજસભામાં તેનો ન્યાય કરો ? અને તમામ કારભારીઓને તેની શીક્ષા આપી

હાખશે એસાડો કે પ્રજ્ઞરંજનનાર-હરામીએને આવી શીક્ષા થાય છે રાણીએ પોતાને યોગ્ય લાગતી સલાહ આપી.

“ વાર આપની સલાહ માન્ય કરવા જોવી છે અને તે પ્રમાણે જ વર્તવા હું નિશ્ચય કર છું આપ તે બદલ કોઈ જાતની શીકર રાખશો નહિ. ”

રાણીને તેને સલાહ માન્ય કરવાનું કહેતા રાણીના હૃદયના પાર ન રહ્યો,

“ તો આપ હવે થોડીક નીંદ્રા લો ” રાણીએ આહુપાસમાંથી છુટવા પ્રયત્ન કરતાં કહેવા માંડ્યું. પણ આહુપાસમાંથી છુટવું તે મિથ્યા છે તેમ તેને જણાવ્યું.

“ હવે નીંદ્રા શું લઈ ? પ્રાતઃકાળ થવા આવ્યા છે. ”

“ તો નાથ આજનો આપનો દિનગરો મીથ્યા છે. ”

“ મિથ્યા કેમ ? આજ તો અગત્યના સમાચાર મેં મેળવ્યા છે આજ મારી પ્રજ્ઞપર પડતા દુઃખોનું મને જ્ઞાન થયું છે. મારી નીંદ્રા ભલે આજ મેં ન લીધી પણ મારી પ્રજ્ઞના દુઃખો જાણવા મને આનંદ થાય છે ” મહારાજ સીધ્ધરાજે જણાવ્યું.

પ્રભાતના કિરણો પ્રગટ્યા, ઉપાએ પુર્વાકાશમાં આવી લાલ પીળા રંગના સાથીયા પુરી આકાશના સ્વચ્છ વાતાવરણમાં સાથીયા પુરી આકાશને દીપાવ્યું, ધીમેધીમે સૂર્યનારાયણ પણ પોતાનો રથ આકાશમાં લાવ્યા અને પ્રજ્ઞના આશ્રયે નીંદ્રામાંથી જાગૃત થયા. હિલમી લોકો પોતાના કામ ધંધે વળગ્યા.

ગરીબ ખેડૂત પોતાના કળ અને બળદો લઈ ખેતર તરફ ચાલવા લાગ્યા. અને પોતાના ધંધે વળગ્યા. ઘરની અને માંમની આંખો કુલે

પાણી ભરવા પોતાના બેડા લઈ કુવે પાણી ભરવા ચાલી.

આ ઉલોગથી ભરપુર દેખાવ આળસુ માણસોને ઉલોગી ભાસતો હતો અને ઘણી વખત આળસુ માણસો પણ શરમાતા અને તે આળસ કરી બેસી રહે છે તે માટે પોતાની જાતને સરમાવતા. પોતા ઉપર શીઠકાર વરસાતતા ? અને પોતાનું જીવન આમ એજે જાય છે તે માટે પોતાની જાતને સરમાવતા.

મહારાજ સિધ્ધરાજ નાહી ધોઈને પરવારી રાજસભામાં પોતાની સમય કરતાં પ્રથમ આવ્યો. ધીરે ધીરે સમાજનો આવી પહોંચ્યા અને સભા જોતજોતામાં ચીકાર ભારમ્મ ગઈ.

ફેટલીક વાતોના ગપાટા કર્યા બાદ મહારાજ સિધ્ધરાજે જોરા વર રાજપૂતને બોલાવ્યો. જોરવર રાજપૂતના પગ ધુજતા હતા. અને ધુજતા પગે તે બે હાસત જોડી હાજર થયો. ને કરગરવા લાગ્યો દીનતા બર્બા મુખે તેણે કહ્યું 'આપુ શી આજ્ઞા ?

“ કાલ તમે શું કયું હતું ? ”

“ કાંઈજ નહિ ! અન્ન દાતાર ? ”

“ ઠીક આપણે કર નહિ લેવાનો કાયદો તમે ક્યારનો પાસ થયો છે તે જાણો છો ! ”

“ હા ” તેણે જણાવ્યું.

“ તમે કોના કર ઉત્તરાવવા ગયા હતા ! ” રાજા સીધ્ધરાજ આ વખતે પ્રુજ્ઞ કોષમાં છે તેમ સર્વ કોષને તેમના મુખ ઉપરથી લાગતું હતું અને મહારાજ સીધ્ધરાજનું મુખ પણ કોષીત રીતે ભરાયું હતું ગુસ્સો રંગે રંગમાં ભરાયો હતો. માથાથી પગ સુધી તેમને જળ ચડી હતી.

તેવામાં ત્યાંના પટાવાળાએ અંદર આવી મહારાજને નમન કરતાં કહ્યું.

“ આપુ પ્રજના પટેલો આપની પાસે ફરિયાદ લાવ્યા છે ! આજા હોય તો લાવું. ”

“ હા તેડતા આવો ! પ્રજ મારી પુત્ર સમાન છે ! પ્રજની ફરિયાદ મારે સાંભળી ન્યાય કરવો તે મારી ફરજ છે છતાં “પણ મારી અણુજાણ બહાર મારા કારભારીયો મારા નામને ખુદો લગાડવાનું સાહસ જા માટે કરતા હશે તેની મને તો ખબર નથી ! ” મહારાજ સીધરાજે પોતાનો ક્રોધ પોતાનો સામરીતો કારભારીના પર કહાડવા માંડ્યો. કારભારીયો માહેમાંહે વાતો કરવા લાગ્યા કે “ આ શું કાંઈ દિવસ નહિ ને આજેજ કારભારી પર ગુસ્સે કેમ થયા હશે ? ”

“ ધણી વખત રાજપૂત જોરાવરનો વાંક આવે છે ! આજ પણ તેમજ હશે ! ” બીજાએ જણાવ્યું.

પેલો સીપાઇ પ્રજના પટેલને તેડી લાવ્યો. પટેલોએ પાંધડી-ફાળીઆ ઉતારી રાજને નમન કર્યું રાજને આશીર્વાદ આપ્યા. સીધરાજે તેમને યથામાન બેઠક આપી અને તેમની ફરિયાદ સાંભળવા તૈયાર થયા.

“ બોલો આપની શી ફરિયાદ છે ? ” મહારાજ સીધરાજે પુછ્યું.

“ અન્નદાતાર ! પ્રજને પીવા પાણી નથી ! બર યોમાસુ જાય છે પણ પ્રજ પાણી વગર ટળવળે છે, પ્રજના માથાસે વરસે તળવળી રહે છે અન્નદાતાર ! આવું થશે તો પ્રજના ધણા જીવ જશે

માટે હવે કાંઈક સવડ કરો તો સાહે ! ” પ્રજ્ઞજતેના માણસોએ મહારાજને ફરિયાદ કરી.

“ હેં પાણી ? પાણીની તાણુ ! અત્યારથી શુ કરશું ? ” મહારાજઅ પૂછયું.

“ પણ બાપુ બર ચોમાસામાં પાણી નહિ ત્યારે અજબ કિસ્સો આ શું ? આમાં કાંઈ ભેદ હોય તેમ જણાય છે ફુદરતનો આપણી ઉપર પ્રકોપ વગ્સી પડ્યો હોય તે આ ઉપરથી સમજાય છે ? બાપુ માર માનો તો પ્રજ્ઞને રંજનનાર કોઈ નરાધમ નીકળ્યો હશે તે વીના આમ રાજ્યમાં બર ચોમાસે વરસાદની હેત્રી તો હમણાંજ થઈ ગઈ છે તે પહેલાં પાણીની તાણુ આ શું. તપાસ કરો ? ”

“ આ નરાધમ નીવડ્યો છે ! ” રાજપુત તરફ આંગળી ચીંથી ને તેણે જીવામ આપ્યો.

“ કેમ જોરાવર હમણાં હમણાં તું પ્રજ્ઞને રંજડે છે. પ્રજ્ઞપર અપૂરે સીતમો શા કારણે વરસાવે છે. શું આપને પેટપૂર પગાર રાજ્ય ની તીજોરીમાંથી નથી આપવામાં આવતો ? કે પ્રજ્ઞનું લોહી પી રાજને બદનામ કરવા બેઠો છે ? ” મહારાજ સીંદરાજે પડકારીને જોરાવરને પૂછ્યું જોરાવર તો શાંતજ ઉભો હતો કયા મુખે તે બોલે ?

“ કેમ કાંઈ બોલતો નથી ? ”

“ શું બોલુ બાપુ ? ”

“ પેટ બરાય છે કે નહિ ? ”

“ બરાય છે ” તેણે નમનપ્રતાથી જીવામ આપ્યો.

“ તો શા માટે પ્રજ્ઞપર કુર રીતે વર્તન કરે છે ? ” મહારાજઅ પૂછ્યું.

“ મેં મારું વર્તન એવું હજી સુધી નથી થયું છતાં પણ આપની નગરમાં આવે તેમ ખરું ? ” તેણે નમ્રતાભર્યા અવાજે જુઠું બોલતાં જણાવ્યું.

“ એમ ! ત્હારો કાંઈપણ ચુન્હો નથી ? સાચુંજ બોલે છે ? ”

“ હા અન્નદાતાર ! સાચુંજ કહું છું ! ”

“ સિપાઈ ! ” સીધરાજે સીપાઈને બોલાવ્યો.

“ અન્નદાતાર ! ” સિપાઈ કુર્નીશ બળવી હાજર થયો.

“ જવ પટેલની કીને લઈને અહીં હાજર કરો ! ”

“ જેવી આજ્ઞા ! અને તુરતમાંજ તે આપ્યા ગયા.

પટેલની કીનું નામ સાંભળી જોરાવર રાજપૂતના હોશકોશ ઉડી ગયા. હવે મારું શું થશે ? આ વાત મહારાજાએ શી રીતે જાણી તે જાણવા તેણે પોતાની તર્ક શક્તિને તીવ્ર કરીને મનને અનેક પ્રશ્નો પુછકા પણ મીથ્યા ?

“ જવ ! મારી પ્રજાજનો ! આવતી કાલ સવારથી પાસે વહેતી નદીમાંથી પાણી મેળવવા આપણે નહેર બોદીને પ્રયત્ન કરશું ” મહારાજાએ પોતોનો વિચાર જણાવ્યો અને પ્રજાના માથુસો પોતાને સંતોષ પણે જુવાળ મળવાથી ત્યાંથી તે નગરમાં આપ્યા ગયા.

“ અને સીપાઈઓ ! જવ તમે માથુસોનો બદોબસત કરો ! કાલથી મજુરો કામ પર લાગે તેવો પ્રયત્ન કરો ! ” મહારાજાએ સીપાઈઓને મજુરોની શોધકરી ભેગા કરવાનું કામ સુમત કયું. અને સીપાઈઓ ત્યાજ હાજર થઈ સલામ ભરીને ઉભા રહ્યા.

“ વાઈ અન્નદાતાર ! ” તેમના નાયકે જુવાળ આપ્યો.

આ વાતચીત ચાલતી હતી તેવામાં પેલો સિપાઈ પેલી બાઈને
સહ હાજર થયો. બાઈ રોતી કળકળતી ત્યાં આવી રાજાને પગે
લાગી. રાજા એટલે તો પ્રજાનો પિતા ! પાલક !

“ બાપુ ક્ષમા કરો ! કાલ હું ગાળો દેતી હતી તે બદલ
દોષગીર છું ! ”

કાંઈ નહીં શીરપર આપતીના વાદળો ધેરાય • ત્યારે રોષમાને
રોષમાં તમે ગાળો આપો તેમાં માટે ખોટું લગાડવાનું હોય ?
મારા સેવકો અનુચરોળ જ્યારે અકર્મી નીકળે ! પ્રજાને ત્રાસ આપે !
ગરીબ પ્રજાનું લોહી ચુસે ત્યારે તમે ગાળો આપો તેમાં શું ? તમારો
દાંડપણ દોષ નથી ! બધો દોષ કોનો છે ? તે હું બરાબર સમજું
છું ? ” તેણે બાઈને ધીરજ આપતાં કહેવા માંડ્યું ને જોરાવર
રાજપુત તરફ ફરીને પૂછ્યું “ કેમ રાજપુત ! આ સ્ત્રીના પતિને
શું હતું ? ”

“ કાંઈ નહીં સાહેબ ! દાણમાં.....ગ.....તા.....તે...
...ણે.....આ.....પ.....ધા.....ત.....ક.....રો.....તેમાં
...મારો શો દોષ?...સાહેબ.....માફ.....ક.....રો.....
મારો એટ.....લો.....ગુ.....હો ! ” તેણે થરથરતાં બીહતાં
બીતાં પોતાના કરેલા કાળા કૃત્યો કમુલ કર્યા અને પોતાના કૃત્યો
બદલ માફી માંગી.

“ પણ પહેલા તું માનતો ન હતો ! હવે કેમ માનવા લાગ્યો ?
તને દાણ માંગવાની પરવાનગી કોણે આપી હતી ? ” મહારાજાએ
ક્રોધે બરાબર પૂછ્યું

“ કાંઈએ નહીં ? ” તેણે જુવાળ આપ્યો.

તો શામાટે તેં આ સ્ત્રીના ઘણી પાસેથી દાણ માગી ! અને માંગીતો ભમે પણ એવો કેવો કેર વર્તાવ્યો કે ખીચાચારાનો જીવ મર્યો ! મહારાજાએ પૂછ્યું.

મેં તો ફક્ત દાણજ માંગી હતી ! તે સિવાય કોઈ પણ જાતનો ત્રાસ મારા તરફથી આપવામાં આવ્યો ન હતો ? ” તેણે જીવામ આપ્યો.

“ તો તારા પતિને એ સીરાય ખીચું કાઢ દેવું હતું ? ” મહારાજા પેત્રી સ્ત્રી તરફ આંખ ફેરવતા પૂછ્યું સ્ત્રી પણ રડતી હતી.

“ નાજી મારા પતિને તે સીરાય કાઢપણુ દેવું ન હતું ! વળી જે વખતે દાણ માટે જોરાવર ત્યાં આવી ઘાંટા પાડીને મર્યો પછી મારા પતિએ મારા હાજીના માંગ્યા તે મેં અમમાણીએ ન આપ્યા અને શું ખખર તે આપઘાત કરશે ? નહિ તો હું ના આપત ? ” પેત્રી સ્ત્રીએ ભયું રફત કરતાં કહેવા માંડ્યું આખરે તેણે છુટે મ્હેડે રાજસભામાં રડવા માંડ્યું.

તેનું રફત જોઈ રાજા સીદ્ધરાજની આંખોમાંથી પણ ઝરઝરયા ભરાઈ આવ્યા અને ચારપાંચ આસુ ગાદીપર પડ્યા. આખી સભામાં પણ ગહન શાંતિ હતી ઘણાની આંખોમાંથી અશ્રુ ઉભરાઈ જતા હતા.

“ જીવ- આ નીચતે ! ગામની ભાગેળે જઈ ઝાડ સાથે ખાંધી સખત માર મારો તે અર્ધ મરણુ જેવો થાય પછી તરતજ એને ફાંશી દેજો ! મારા રાજ્યમાં આવા નરાધમો ન જોઈએ. મારા નામને, મારી કીર્તિને આપરને ધુટા લગાડનાર ! જરા શરમ ન આવી ! હરામી કરી. પ્રજાને ત્રાસ આપતાં જરાતો વિચાર કરવો હતો ! સીદ્ધરાજના રાજ્યમાં સાંચ અને રક્ષવત અને પ્રજાને

નકામી પીઠા આપવામાં આવનાર નથી છતાં પણ પેટ ન ભરાવું હોય તો વધુ પમાર માગો પણ પ્રજાને શામાટે વગર કારણે રંજડો છો નિર્દોષ પ્રજાના લોહીથી તરસ શીદ છીપાવો છો ! ”

મહારાજ સીદ્ધરાજ આ વખતે પુર જોસથી ઉઠ્યા હતા. આંખો લાલ પીળી થમ રહી હતી. સીપાઇઓ રાજપૂત જોરાવરને આજ્ઞાનો અમલ કરવા લામ ગયા. હજી પણ મહારાજની આંખોમાં ખુનની ખુમાશ ભરાઈ હતી. કોધાગ્ની તેમની આંખોમાંથી વરસી રહ્યો હતો.

“ અરર ! તેમના પાપે મારા રાજ્યમાંથી પાણી સૂકાયા. મેઘ-રાજ કોપ્યા. પ્રજા મૃત્યુના મુખમાં આવી પડી. ઢોર મરણ પડ્યા છતાં પણ હજી શા માટે ને ઉત્પાત કરતા હશે ! શા માટે ગરીબ પ્રજાને હેરાન કરતાં હશે ! પ્રજાને ખાતર લાય અને રક્ષવત લેવાનું બંધ કરો. એ છતાં કેઈપણ સીપાઇ લાય અને રક્ષવત લેશે તો તે માટે તેને કઠીનમાં કઠીન શિક્ષા ફરમાવવી પડશે. સીદ્ધરાજ તેને છોડશે નહિ ! ” દરબારીઓ તરફ ક્રોધીત નયને જોઈ તે બોલ્યા. “ આમ જ તારા ધેર જ ! રાજ્યમાંથી તને ફરવરશે ૩૦૦) તથાસો રૂપિયા આપવામાં આવશે તારા બાળકોને બચાવજે ! અને પ્રજાસપાટણની આબાદી વધે તેવા આશીર્વાદ આપજે ! જે થયું છે તે માટે હું તારી માફી માંગુ છું ! ”

“ બાપુ ! અન્નદાતાર ! મારી માફી ! હું તો તમારી પુત્રી ! મને તેટલા પણ તમે તો મારા પીતા છો ! બાપુ આપનું રાજ્ય અવિચળ તથા ! તેમ હું તો પ્રાર્થના કરું છું ! પણ હું જોજારી ! મને અબર વગર આપને માગો આપી ! તે બદલ મારે આપની માફી

માગવાની હોય ! તમે મને માફ કરો એટલે બસ ! હું તો એજ છું છું !” તેણે નયનમાં અશ્રુભર્યાં અવાજે રાજા સીદ્ધરાજની માફી માગવા માંડી.

આપણા પ્રાચીન રાજા કેવા હતા ! એક નાના ગુન્દા માટે કેટલી કાળજી લેતા ! તેનો આ હૃદયદ્રાટ દાખલો વાંચક વર્ગને ઠીક દર્શન આપશે સીદ્ધરાજ પોતે ન્યાય આશનપર બેસતો ત્યારે કોઇપણ માણસની શરમ વગર તે ન્યાય જોખતો અને તેથી તે પ્રજાપ્રીય રાજવી થઇ પડ્યો હતો.

પ્રજામાં આવા રાજા પુજાતા આવા રાજવીઓ દેવતુલ્ય ગણાતા. પ્રજા તેમના ગુણ જોઈ તેમને પૂજતી સ્ત્રીઓ હંમેશા તેમના આયુષ્ય માટે પ્રશ્નને પ્રાર્થતી આવા લોકપ્રીય રાજવી તે માટે તમામ મને માન હોય ? કોને ન હોય ?

આમ ન્યાય થઈ રહ્યા બાદ સભા વિખરાઈ તમામ સૈનિકો ધીરે ધીરે વિખરાયા અને રાજા પણ ત્યાંથી ઉઠી દેવીના મંદીરમાં ગયો દેવીના દર્શન કરી પાછો પોતાના મહેલમાં આવ્યો.

આ વખતે સૂર્ય ક્ષીતીજમાં જતા હતા. આછા કિરણો પૃથ્વીપર ફેંટી છેલ્લી નજર કરી અદૃશ્ય થવાની તૈયારી કરી રહ્યા હતા.

સૂર્યાસ્ત થયો અને સંધ્યાના વાદળ ખસી અંધકારનો પડછો અવની પર બમવા આવ્યો હતો. મહારાજા સીદ્ધરાજના હૃદયનો આર કાંઈક એછો થયો હતો ગાંધ રાતનો ડગ્ગરો હોવાથી તે જમીને તુરત પથારીમાં પડ્યો.

આવતી કાલે મળુરો ભેમાં કરીને નહેરું ખોદ કામ કરી અને પાણી પોતાના પાટણમાં આવે ! કેવી રીતે આવે ! અને પ્રજામાંની

કરીયાદો દૂર થાય તેવા વિચાર તરંગો ધડતો સીદ્ધરાજ પોતાના પલંગમાં પડ્યો.

“ નાથ ! તમે થોડું ભોજન લેશો ? ” રાણીએ પ્રવેશ કરતાં પુછ્યું.

“ ના મારી ઇચ્છા ભોજન લેવાની નથી મારી નયનામાં નિદ્રા ભરાય છે ! માટે જરા ઉંઘ લેવાદ્યો. ગઈ રાત્રીનો ઉજાગરો છે ! ” મહારાજાએ જણાવ્યું.

“ ભલે આપની મરજી આજ્ઞા હોય તો પણ ચાંપુ ” મહારાણીએ જણાવ્યું.

“ ના મારી ઇચ્છા નથી આપ હવે સીધાવો તો સાઈ ” મહારાજાની આંખો ઉંઘથી ઘેરાતી હતી તેથી તેમને ત્યાંથી જવાનું જણાવ્યું ને જાય તો પોતે પૂર્ણ સુખથી નિદ્રા લે તેવી પોતાની ઇચ્છા પ્રગટ કરી મહારાણી તો હજી સ્તબ્ધ હતા.

“ વાઈ ! અમે તો જઈશું ! કાલ તો હમારો હક્ક હતો પણ આજ તો નાસી ગયો લાગે છે ! ” મહારાણીએ કાલની ! ચાતોના પ્રશ્ન પૂછવા માંડ્યા.

“ રાણીજી આપની ભૂલ થાય છે ! આજ મને દેવીના દર્શન થવના હોવાથી આપ મને કૃપા કરી ખસેલ ન પાડો તો સાઈ ! સીદ્ધરાજે જણાવ્યું.

“ શું દેવીના દર્શન ! ધન્ય ભાગ્ય ! મારા નાથ ભલે ઉંઘો ” આમ કહી તે ત્યાં ચાલી ગઈ.

થોડી ઘણી વાર સીદ્ધરાજ પથારીમાં આંગેટયો અને નીંદ્રા દેવી એ બમાસાને મોકલી પોતાની આવવાની ચેતવણી આપી અને

તે અનુસાર જોત જોતામાં નીંદ્રા દેવી આવી પહોંચી સીદ્ધરાજ, મહારાજ સીદ્ધરાજ ભર ઉંઘમાં પડ્યો હોય તેમ નરકોરા બોલાવવા લાગ્યો ને નરકોરાના અવાજથી આખો ખંડ ધમધમી રહ્યો.

મહારાજ સીદ્ધરાજ ભર નીંદ્રામાં હતા તે વખતનું વર્ણન આપણે જાણવું જોઈએ.

રાજ સીદ્ધરાજ ઉંઘમાં પડ્યા બાદ અડધા કલાક પછી આછી અસ્મીત આંખ વાળો પડદો છવાયો નજર સમક્ષ પડ્યો ને થોડી ક્ષણ પછી કછી કાંઠક પ્રતિબિમ્બ નજરે પડ્યું અને તેમાંથી ધીરે ધીરે દેવીની તરફીર પ્રગટ થવા લાગી તે જોયો “બેટા સીદ્ધરાજ ! તારી આંખમાં આંસુ શા માટે? તારા નયનોના નીર માફ હૃદય સતાવે છે!” દેવીએ મસ્તક પર હાથ મુક્યો, સીદ્ધરાજ ઉભો થયો અને બે હસ્ત જોડી દેવીના ચરણોમાં આજોડ્યો. દેવીના પાય તેણે ચોધર આંસુથી ભીજવ્યા. હૃદય ભગ્ન અને નીરસ પૂર્ણ થયું હતું.

“બેટા ! પણ શાંત થા ! તારી આંખોમાંથી આંસુની ધારા શા માટે બહેવડાવે છે ! મને કારણ તો જણાય ?” દેવી એ પુનઃ પૂછ્યું પણ પ્રત્યુત્તર ન મળ્યો હજી આંખમાંથી આંસુની ધારા અસ્પષ્ટ રીતે રડવાજ કરતી હતી.

“બેટા કહેતો ખરો ?” પુનઃદેવીએ પૂછ્યું.

“શું બોલું ? માફ હૃદય ચૂર્ણ થાય છે મારી પ્રજામાં હમણાં ત્રાસ ખૂબ વર્તાયો છે. વળી પીવાના પાણીની પણ તાણ પડી છે પ્રજાના ત્રાસો માફ હૃદય ભીજવી નાખે છે મારી પ્રજાનું દુઃખ તે મારા સુખો કરતાં મારા દુઃખો કરતાં વધુ સાક્ષ્ય કરે છે. તેનો નિવેડો લાવવા હું ઇચ્છું છું માતા બાળક પર અમીદારી કરી પ્રજાનું દુઃખ

ઝાણું કરે તો સારું મારી તેજ મરજી છે તેજ પ્રત્યાયા મારી આંખોમાંથી ચેધાર નીર વહ્યા કરે છે ” રડતાં રડતાં જોમ માતા આમળ બાળક પોતાને કોઈ પશુ માર્ગ ન જડવાથી રડે તેમ સીધરાળે રાવા માંડ્યું, નાના બાળકની માફક છુટે મ્હોડે તે રાતો હતો.

“ બેટા કોમને તું શું કરવાનો હતો ? ”

“ હૃદયનો કાર્ષક બોળે આછો કરવા હમ્મું છું. ”

“ પણ તે રડે ? ”

“ તો મા રપે કહે બાળકની વાતોનું કુઝ્મ સુખનું ઠામ ક્યાં? તારા વિના આ જમમાં કોની સ્થાય મારા પર છે તે હું તો તેની મદદ માંગું મા હું તે જે ગણું તેમાં તુંજ છું તારી સ્થાય ન માંગું તો હું ક્યાં જઈ ? ” સીધરાળે જણાવ્યું.

“ બેટા તારા રાજ્યનું પરિવર્તન થયું છે તેમ તને ક્યાં ખબર નથી તે તું નથી જાણતો ? ”

“ જાણું છું માતાજી ”

“ તો પછી નદી અને સરોવરના પાણી સુકાય તેમાં કોનોદોષ ? ”

“ મારા કર્તવ્યોના ? ”

“ તો ભોગવ હું કમ રીતે તને મદદ કરી શકું? દેવીએ પૂછ્યું ”

“ માતાજી ? શું તમે પણ મને મારીપર દયા લાવી મદદ નહિ કરો ? ” સીધરાળે નીચી સુડીએ પ્રશ્ન પૂછ્યો. ને તે નીચુજ જોઈ રહ્યો તેની ક્યાં હિમમ્ત હતી કે માતાના નયનો સામું જરી પણ જુએ.

“ પણ પાસે વહેતી પરર નદીમાંથી પાણીનો સહ વાળવા તેનો નીચમ તમે ક્યો છે પછી ? ”

દેવીએ તેણે કરેલો નિચમ જણાવતાં પૂછ્યું

“હા ! માતાજી પણ આપની સહાયતા વિના તે કાંઈ ઝાણુંજ પાર પડવાનું હતું ?”

“હું મારી સહાયતા ?”

“હા ! માજી !”

“મારી સહાયતા કય રીતે તું મેળવવા હચ્છે છે ?”

“હું તો, આપને પ્રશ્ન પૂછું છું કે તેમાં હું શક્ષતા પામી શકે નહિ ?”

“ના. દેવીએ જીવાળ આપ્યો.

“હું ? આશું ? ભયંકર આગાહી ? તો માતાજી ! માતાજી ! મને કૃપી કરીને જણાવો કે મારે કયો રસ્તો લેવો કે જેથી મારા પ્રભાસ પાટણનો ઉદય થાય વૃદ્ધિ થાય અને મારી પ્રજા સુખી થાય” સીધરાજે વધું નમતાં પૂછ્યું.

“રાજન્ ? પાટણનો ઉદય-પાટણની વૃદ્ધિ થાય તેવી આશા ઝો રાખવી આરાશ કુસુમ છે ? હવે તે આશાઓ રાખવી તે ફેગટ છે ?” દેવીએ શંકા ખતાવતાં સીધરાજને જણાવ્યું.

“માતાજી ? આવી આગાહીનું કારણ ?”

“પાટણની પ્રજાતાનો નાશ પામવા બેઠો છે ? પાટણની પડતીના ચીન્હો જણાય છે ? પાટણની આ જાહોજવાલી બીજી પાટણ ભસ્મી-જુત થશે ? હવે અને તેટલા પ્રત્યક્તનો કરે પણ પાટણનો ઉદય થનાર નથી ? રાજન્ પ્રજામાં ત્રાસ વર્તાયો છે ! પ્રજા પીડાય છે” દેવીએ ભયંકર આગાહી આપતા જણાવ્યું.

“પણ માજી પાટણના માટે આવી અમંગળ શંકા લાવવાનું કારણ ?”

“ કારણ ? કારણ તો એજ કે તારી દાનત તારા સાગરી નો તારા કારભારીયોની દાનત બ્રજ થઈ છે ? ત્યાં પછી પાટણનો કદમ તું ધવ્વે તે ક્યાંથી થાય ?”

“ માતા ? મેં તેવા કારભારીયોને સખ્ત શીક્ષા કરાવી છે પછી ?”

“ બલે કરાવી ? પણ તારો કેટલો બધો દેવ ?”

“ શું માણ ?”

“ તે એજ કે તું આ માટે બહરકાર રહ્યો ?”

“ માણ કૃપા કરો ને આટલો ગુન્હો માફ કરો ? ગરીબ પર દયા લાવો ? હું તો અજ્ઞાન બાળક. માતા રહેમ લાવો અને પ્રજાને પાણી શી રીતે મળે-પ્રજાનું દુઃખ શી રીતે દૂરી થાય તેમને જણાવો. ગમે તેટલો પણ હું તો આપનો બાળક રહેમ કરો દયા લાવો.” સીધરાજ રડતો રડતો દેવીના પામ બીંજવતો બેસ્યો.

“ પણ ? હું તો રસનો જતાવું છતાં પણ તારા પાટણનો હવે નાશ થવાનો છે પાટણ ઉપર અધર્મોનો રક્ત સાગર ફેલાયો ? પાટણ મુસલમાનોના હાથ જશે વિધર્મોએનું જોર વધશે ?” દેવી બેસ્યા.

સીધરાજ આ શબ્દો સાંભળતાં તેનું હૃદય ભરાઈ આવતાં હેઠળ પડ્યો અને બેભાન અવસ્થામાં ત્યાં પડ્યો.

દેવી દયાની દેવી ? હેઠળ બેઠા અને સીધરાજને જાનમાં લાવવા પ્રયત્ન કરવા લાગ્યા મસ્તક પર હાથ મુક્યો અને વાળ લગાર આધા ખોલ્યા અને પવન આવવા માંડ્યો ધીરે ધીરે સીધરાજ શુદ્ધિમાં આવવા માંડ્યો.

અને અનેક ઉપચારને અંતે તે પુર્ણ શુદ્ધિમાં આવ્યો.

“ બેટા જાનમાં આવ્યો છું ના ? ” દેવીએ પૂછ્યું

“ હા ! માતાજી ! આપની કૃપા ! ”

“ તો સાબળ ? ”

“ શું ? ” સીદરાજે પૂછ્યું

“ તારે ક્યો માર્ગ લેવો તે પૂછે છે ને ? ” તે જાનમાં આવ્યો છે કે નહિ તે જોવા દેવીએ પ્રશ્ન પૂછ્યો. સીદરાજે તેના પૂર્ણપણે જવાબ આપ્યા. દેવીની ખાતરી થઈ કે સીદરાજ શુદ્ધિમાં આવ્યો છે.

“ હા ! માતાજી ! ” સીદરાજે જવાબ આપ્યો.

“ જો સાંભળ તું મને તેટલા પ્રયત્નો કરીશ ! પણ તારૂં પાઠશુ વીધર્મીના હાથમાં જશે તે વાત તો સત્યજ શરે તેમાં તો કોઈપણ કોઈ રીતે પણ મેખ મારી શકનાર નથી !.....

“ તેમાં હું શું કરી શકનાર હતો પ્રભુએ ધાર્યું હોય તે ખરું ? જગતનો માનવી કાંઈપણ કરી શકતો નથી તો પછી હું પ્રામર પ્રાણી તેમાં પાઠશુનો બચાવ શી રીતે કરી શકું ? ” સીદરાજે આખરે પોતાની નીર્જળતા બતાવતાં જણાવ્યું

અને ખરેખર માનવી શું કરી શકે ? જગતનો કર્તાજ તમામ કોઈ ફેરવી શકે છે.

જગતનો માનવી તેની કળા પણ જાણવા અસમર્થ છે ! કોઈ પણ પ્રયત્ન તે જાણી શકતો નથી. તેની કળા અપાર છે તો પછી આ મેં ક્યું ! આ હું કરીશ ! તેવું બહુવું તે માથા બકવાદ નહિ તો શીબું શું ?

જેણે જગતને બનાવ્યું છે તે દીન દયાળુ એ આપણા હાથમાં સત્તા નથી આપી તેણે ચોખ્ખું કર્યું છે. તેમાં તેની કાંઈક ભૂલ જ મરજી હશે !

“ તો તું નદીમાંથી નહેર ખોદાવવાનું બંધ કરીને——”

“ તો શું ?” વચ્ચેમાંજ અધીરાઈ પૂર્વક સીધરાજ બોલ્યો :

“ તે ધારજથી સાંભળ !”

“ વાર માણ ! હું સાંભળું છું !”

“ તું નદીમાંથી પાણી ન લતા પાટણની ઉત્તર દીવાએ તળાવ ખોદાવ અને તેના ઉપર ફત્તી ચરે બાળુ દેવા અને દેવાની એકસે ને આઠ પાયરીઓ—દહેરીઓ મૂરીને તેનું નામ સદસ્ત્રવીંમ તળાવ રાખજો ! તો પ્રભુ કૃપા તો પાણી આવશે !” દેવીએ પોતાનો અભિપ્રાય આપી સૂચના આપી.

સીધરાજે તે સૂચના ઉત્સારપૂર્ણ અસ્તકપર ઉપાડી લીધી.

“ તો પાણી આવશે ના ! ને મારી પ્રજાને શાંતિ વળશે ને ?” સીધરાજે સંશય પૂર્વક જણવ્યું. સીધરાજને સંશય હતો પણ દૂર થયો ન હતો.

“ હા ! પાણી આવશે પણ.....

“ પણ. શું માણ ! હજીપણ કાંઈ સંશય છે ?”

“ હા ! સીધરાજ ! બેટા ! જ્યાં પાટણની પડતીનો પ્રારંભ થયો છે ! પાટણની પ્રભુતાનો સૂર્ય અસ્ત પામવા બેઠો છે ત્યાં હું તને શું કહું ?” દેવીએ જણાવ્યું.

“ તો પણ જણાવો તો ખરા કે આપનો શો સંશય છે ?”

“ તે એજ કે ? તું ત્યાંની કામદાર રત્નો વર્ગમાંથી કોઈની ઉપર પણ દ્રષ્ટિ સરખી પણ કરતો ના નહિ, તો આપણના વાદળ આવશે પાણી આવશે નહિ અને પ્રજામાં વધુ ત્રાસ વર્તશે કાળા ઠેર થશે માટે સમજને ચાલજો ”

“ જેવી આશા પછી તો ભારી પ્રમથ છે ”

“ ના ભાવી નહિ પણ તું જરૂર મેં હવાનો ” દેવીએ જણાવ્યું

“ માણ ! આ એક હાસ્ય પૂર્ણ નથી ! હું ગમ્મ હું છતાં પણ હું કામદાર મનુરૂની સ્ત્રી પર કુદૃષ્ટિ કરું ? ” સીદરાજ સંસય-પૂર્ણ અવાજે પુછ્યું.

“ બેટા ! તું જુલે છે ! રૂપ શું નથી કરતું ! રૂપ વેર કરાવે ! રૂપજ રાજ્યનો ગૃહની શાંતિનો ભંગ કરાવે છે ! માણસોનો જીવ લેવાવે છે ! રૂપ શું નથી કરતું ? સાબળ—

રૂપ લગ્યાવે રૂપ તત્તસાવે, રૂપજવેર કરાવે

રૂપ લડાવે, રૂપ ખગાડે રૂપજ નાશ કરાવે

રૂપ શું નથી કરતું ? સીદરાજ સાંભળ ! સીતાને શા માટે રાવણુ લઈ ગયો ? રામાવણુ શા માટે ખનાવ્યું ! સીતાના રૂપમાટે ! દુશ્માસન દુષ્ટ શા માટે કહેવડાવ્યો ! દ્રૌપદીના રૂપ પર મોહાયો તે માટે ? આખર તેના શા હાલ થયા ? બેટા સીદરાજ હું તુને ચેતાવું છું ! દીકરા ચેતીને યાત્રજે ! મારા તને આશીર્વાદ છે ! હવે હું જઈ છું ! સૂર્ય ઉદય થવાનો સમય થયો છે ! કહે હવે મને રજા છે ને ? ” દેવીએ શીખામણુ આપતાં જવાની અગ્તા માગી.

“ બહે માતાજી મારા આપને પ્રણામ છે આપનો ઉપકાર મારાપર અસહ્ય છે હું આપનો રક્ષી છું માતાજી મને સારી શુદ્ધિ આપજો આપની ધારણા ખેડી પડે તેમ ઇચ્છું છું ” તેણે દેવાનો પામ બીજાંજતા જણાવ્યું ને દેવીએ જણવેલું વચન મીઠ્યા કરવા પ્રયાસ કરવાનું બળ પ્રશ્ન આપે તેમ ઇચ્છ્યું

“ તો ધણું લાઈ ? ” આમ કહી દેવી સ્વાધી તુસ્તમાં પ્રયાણુ કરી મઠ અને સીદરાજ પેતાની પથારીમાં પાસું ફેરવવા આવ્યો અને પાછો ઉંઘમાંજ ડોહ્યો.

પ્રકરણ ત્રીજું

મજુરોની ભરતી

સે વહેતી નદીમાંથી પાણીનો સઠ કઢાડી અબાસ પાટણને પાણી પુરૂં પાડવાનું હોવાથી માણસો મજુરી-ઓની ભરતી કરતા દરેક પ્રકારના માણસો આવતા હતાં હમણા હમણા બેકારીનો સમય વધ્યો હોવાથી ઉંચ કામના ધંધાર્થી માણસોનો જથ્થો વધતો હતો. કુલ હજી સુધીમાં ઓછામાં ઓછા ત્રણસો માણસો હાજર થયા હતા,

પ્રાતઃ કાળના ઉદય સાથે માણસો આજ્ઞાની રાહ જોતા માણસો જમીન ખેતવાનું સાધન લઈ તડકામાં બેઠા બેઠા વાતોના ગપાટા હાંકતા હતા. પાવડા અને ટોપલીઓ ટોપલા કોદારી અને બીજા હથીયારો આમ તેમ પડ્યા હતા.

તેવામાં રજકુત સમાચાર લઈને આવ્યા કે તમામ મજુરોએ ઉત્તરદેશી લશ્ક પોતાના સાધનો સહ જવું અને ત્યાં ખેત કામ કરવાનું છે. જ્યાં ત્યાંથી ઉદયા અને ત્રણસો માણસોનો કાફલો ત્યાં ગયો.

સવારના પહોરમાં મહારાજ સીદ્ધરાજ ઉઠ્યા ફાતણ પાણી
છત્યાંડિ શૈય કર્મયા પરવારીને તૈયાર થયા. રાજસભા તરફ પ્રયાણ
કરવા લાગ્યા જતાં જતાં તેઓ દર્શનકરના દેવીના મંદિરમાં મયા.
દેવીને ધ્યાનપૂર્વક પાચે લાગ્યા

“જોજો બેટા મારી અમંગળ સૂચના પાર ન પડે તે સાચવજો
અચાનક મંદિરમાં અવાજ થયો દેવી બોલ્યા.

સિદ્ધરાજતો નીચી મુડીએ હજી માતાજીની ચણેમાંજ
આળેટતો હતો તેણે અવાજ સાંભળ્યો અને સાવધ થયો ફરીથી
માતાજીના ચણેમાં વંદન કરે અને ખક્તિભાવે “આપની કૃપાતો
તે શક્ય નહિ થાય” તે બોલ્યો.

“પાટણની પ્રભુતા અસ્તાચળમાં છે બેટા સાચવીને રાજ
કરજો શીરપર કલંક ન આવે તેવું વર્તન રાખજો” દેવીએ
સૂચના આપી.

માજી માણસ તો પેતાનું સાંઈ થાય તેમજ હમણે છે અને
તે પ્રમાણેજ કરવાજ પ્રયત્ન કરે છે તદ્દપી સાંઈ કરવું અગર તો
અહુ તે કુદરતના હાથ છે ! માતાજી હજી સુધી સિદ્ધરાજ અવિચળ
રહ્યો છે પારકી સ્ત્રી સામે હું તો શું ? પણ મારી પ્રજામાંથી પણ
કોઈ નગર બગાડે તો હું તેને શિક્ષા કરું છું દેશનાર કરું છું તો
સિદ્ધરાજ જે કેમ નગર બગાડે ? તથાપિ આપ કહો કે પાટણની
પ્રજાતનો સૂર્ય અસ્ત દિક્ષામાં પ્રયાણ કરી રહ્યા છે તો પછી મારો
તેમાં શું ઇલાજ છે ! સિદ્ધરાજે દેવી સામે દ્રઢતા પૂર્વક બુધ્ધિ આપી.

અને સિદ્ધરાજના રાજ્યમાં સ્ત્રીઓ ઉપર કોઈપણ માણસ
કુદષ્ટિ ન કરી શકે તેવો બંદોબસ્ત હતો છતાં પણ કરે તે સખને

ખબર પડે રાજ સમક્ષ ફરીયાદ જાય તો રાજ ઘણી વખત પુર-
ણનું કહેવું સાંભળ્યા વિના તેને દેહાંત દેડની શિક્ષા ફરમાવાતો.

એક વખત તો એક કારભારીએ પૂછ્યું કે “ જાપુ આમા
તમે પુરણની કેમ જાતની દલીલ વગર તમે વાંક કાઢો છો અને
શિક્ષા ફરમાવો છો તે ઘણું ચેગ્ય છે તેમ તમે સમજો છો ?
ખરી રીતે તો પુરણની પણ દલીલ પણ સાંભળવી જોઈએ ! ”

“ કાંઈજ નહિ ઘણી વખત શું ? પણ સ્ત્રી કદી પોતાની
મજબૂત દલકી પાડવા માટે જે કું કાચુ લઈને ન આવે ! ખોટું
તો ન આવે ! પણ થોડી સત્તાવણી હોય તો પણ ના આવે પણ
તેની પર કુરતા પૂર્વક વિના સત્તામણી કરતામાં આવે ત્યારેજ
ફરિયાદ થાય તેથીજ હું પુરણને વગર દલીલે શિક્ષા ફરમાવું છું !
મારો હેતુ તેજ છે ! મારા રાજ્યમાં પરિવ્રતા એ પ્રથમ છે ! ”
સીધરાજે તે કારભારીને જવાબ આપ્યો ને તે જવાબ સભા
આખી સભા મહાનગ્ન નિધગજના વિચારો સાથે મસહત થઈ હતી.
મહારાજ સીધરાજના રાજ્યની સ્ત્રીઓ તેથીજ તેને વંદતી જાપુ
પ્રુદ્ય ગણતી અને તેનું રાજ્ય અવિચલ તપો તેમ પ્રાર્થતી.

“ એટા હજી તારા માનવામાં આરતું નથી પણ તું ચોક્કસ
માનજે કે તું ઝાડખના મોદમાં ફસાઈશ ! માટે શરેણાની ચેતવણી
આપું છું કે તું ફસાઈશ નહિ ! જો ભેગ ભેગે ફસાયો તો ભેગ-
વેલી મહેનત અફળ જશે ! ” દેવી પુનઃ બોલી.

“ તો શું પાણી નહિ આવે ? ”

“ ના જો તારું વર્તન બ્યભિચારી થશે તો પાણી નહિ
આવે ? ” દેવીએ કહ્યું.

“ જેવી દેવતી મંચા ! ”

આમ કહી સીધરાજ પોતાના દરબાર પ્રાંત ભણે. મોઢો. દરબારી જતો ક્યારનાય મહારાજની રાહ જોઈ રહ્યા હતા. અને જોત જોતામાં મહારાજ ત્યાં પધાર્યા છઠ્ઠીદારે છઠ્ઠી પુકારી પાછળ મહારાજ ધીરે ધીરે ગાદીપર આવ્યા. અને ગાદીને નમન કરી ગાદીપર બેઠા અને શર્મ કાલના સ્વપ્નાતી વાત પ્રજ્ઞને કહેવા લાગ્યા.

“ પ્રીય પ્રજ્ઞજનો—

ગદ્ય કાલે રત્ને મદને સ્વપ્નામાં તે તરેહનું કામ ન કરતાં પાટણની ઉતર દીશાએ તળાવ ખોદાવી અને ઉપર એકસેને સાઠ ફેરો મુકાવવાના અને તેનું નામ સદસ્તલીંગ તળાવ પાડવાની સૂચના દેવી કરી મયા છે એક જોરાવર રાજપૂતના પાપે પાટણની પ્રજુતા અસ્ત થવાની અણી પર છે પાટણની પડતીને પ્રારંભ થઈ ચુક્યો છે ! એકજ આત્માના આપથી શું નથી થતું ? પ્રજ્ઞના લોહી તન્સ્યા કાન્ભારીયો મદારી પ્રજ્ઞના લોહી થૂસે છે તેના પ્રતાપે આજ માઈ પાટણ બસ્મીબૂત થવાનું છે ! મારા પર એ ભયંકર પડ્યા પડ્યા કરે છે !—

“ અરર ! રામ રાવની પડતી ! પાટણની પ્રજુતા અસ્ત પામે છે એ આ પ્રજુ તેવા નરાધમો સામારે આવ્યભિઆરી પાકતા હશે ! ”

પ્રજ્ઞજનો એકી સાથે મોકાર કરી ઉઠ્યા. મહારાજ સીધરાજ મીન ધારણ કરીને સુન્યમુન્ય બેસી રહ્યા હતા. સભામાં કોઈ કાંઈપણ બોલતું ન હતું શોકની પ્રસ્તાવના કરતા પ્રજ્ઞજનો દરબારીઓ ત્યાં નીચી મુડીએ બેઠા હતા. એક પાછ પડે તો પછી આવાજ આવેલી

મહાન ક્રાંતિ ત્યાં હતી. છેવટે તે શાંતિનો જન્મ કરતા મહારાજ સિંધરાજ બોલી ઉઠ્યા “ પ્રજાજનો મેં તમને અને સ્વપ્નામાં આવેલી તમામ હકીકત જણાવી છે હવે આપ આપનો વિચાર પ્રદર્શિત કરો ”

“ જોવો આપનો વિચાર અમો તો આપની સાથે સહમત છીએ પ્રજાના દુખ માટે અટકળ મહેનત લેતા આપના જેવા સજ્જવી અમાના પ્રિતા છે. અમારા પ્રિતા અમારા હિત માટે-અમારા કરતાં વધુ ચિન્તાતો તમને હશે તો પ્રશ્ન અમે શું કરીએ ? આપને શું કહીએ ? તમો જે કરો તે અમારે કબુલ છે તમો હમારા હિતેવધું છો પ્રજા આપનું રાજ્ય અધિવ્યથા તપે તેમ અમે અમારા બાળકો સ્ત્રીઓ વીગેરે તમામ પ્રજાને પ્રાર્થે છે ” તેમના એકે જણાવ્યું.

“ મહારાજ બધા મજુરો રાહ જુએ છે હવે આજ્ઞા હોય તો બતાવો ત્યાં અમે ખોદકામ શરૂ કરાવાએ ? ” સિપાઈએ પ્રવેશ કરતાં જણાવ્યું.

“ જન હું હમણાં આવું છું ? ” સીધરાજે જણાવ્યું અને જોત જોતામાં તે ચાલ્યો ગયો અને મહારાજ સિંધરાજ પણ ત્યાંથી ઉઠી પોતાની સમા સહ પાટણની ઉત્તર દીશા તરફ પ્રયાણ કરી ગયા. તો ત્યાં મજુરો આમ તેમ એકા એકા વાતોના ગપાટા કરતાં ત્યાં પાવડા અને ડાહારી વીગેરે જોડે રમત રમી રહ્યા હતા, કેટલાક મજુરોના છોકરાઓ હાથમાં ખટકુ રોટલો લઇને ફરતા હતા કેટલાક તો વાપણી સજ્જાવી તેના આજુબાજુ એકા હતા. વળી કેટલાક વાપણાં તરફે એકા. એકા અવનવી વાતો કરતા મહારાજની આજ્ઞાની રાહ જોતા ત્યાં એકા હતા અને ક્યારે આજ્ઞાં મળે તો તેનો અમલ કરવો આમ વિચારતા હતા.

તેવામાં મહારાજની સ્વારી પધારી જાણી આનંદિત થયા અને સર્વ ઉભા થયા. દરબારી અને સભાજનોએ મહારાજની આજ્ઞાથી ત્યાં જઈયા તપાસી જોઈ પાણી આવે તેના જગ્યા તપાસી ત્યાં ખોદવાની મજુરોને આજ્ઞા આપી મુખ્ય માણસે મોટી લીટી દોરી તળાવનું માપ આંક્યુંને સર્વ મજુરો ખેદવા લાગ્યા.

કાંઈક મજુરો અને મજુરોની આંખો ખોદી ખોદીને માટીનો ઢગથો ત્યાં બાબુપાં એકઠો થતો હતો આખા શહેરમાં આ વાત પવન વેગે પ્રસરી મહા અને જોતજોતામાં અડધે ખાડો થવાં આવી ગયો.

આમ મહેનતમાં ને મહેનતમાં પ્રભુ પ્રમાણ કર અસ્તાયજ્ઞ દીશામાં પ્રણામ કરી ગયા. મહારાજ સીદ્ધગંજે કાંઈ દિવસ પણ તળાવનું કામ જોવા નહિ આવવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી અને મજુરો ત્યાંથી વિખરાયા આબુઆબુ ફેટલાક માણસો ત્યાંજ રહ્યા.

મહારાજને કાંઈક શાંતિ વળી હવે પાણી આવશેતો પ્રજનોં ત્રાસ ઓછો થશે પ્રજની પીડા ટળશે ને વિચારે મહારાજ કાંઈક આનંદમાં હતા ઉદ્વાસના વાતાવરણ પુનર્જન્મથી ઝુલતા હતા અને મહારાજને નિદ્રા આવી ને નિદ્રામાં ડોળા ખાવા લાગ્યા.

આમ જોત જોતામાં રાત્રી વ્યતિત થઈ અને સત્તર થવાનો સમય થયો પ્રભુ પ્રમાણ કરના રશ્મિ ત્રિશુલો અચી પર પડ્યા પાણીમાં તેનું પ્રતિબિમ્બ પડતા જાણે બીજેજ સૂર્ય, સૂર્ય બગાડાનેતો રથ ધીમે ધીમે ઉપર આવ્યો.

અવતી પરના માણસો જાગૃત થયા નિત્ય કર્મથી પરવારી પોત પોતાના કામે વળગ્યા આંખોએ પાણી ભરવા મડ્યું ફેટલીકે મુખદેવન ક્યો બાદ પ્રમાણ કરને પાંચે લાગી ફેટલીકે ઓવારણા લાંબા અને ફેટલીકે તો સૂર્યનારાયણને જળ ચડાવ્યું.

આમ પૃથ્વીપરના મનુષ્યોએ સૂર્ય પુજા કરી સૂર્ય મહાવાનને વધાવી પોત પોતાના કામ ધણે વળગ્યા.

મહારાજ સિધરાજ પોતાના કર્મથી પરવારી પ્રભુ સેવામાં ધ્યાન ધરીને દરબારમાં જવા તૈયાર થયા. મહારાણીની આજ્ઞા લાગે તે તુરંતજ નીકળ્યા. નીચમ પ્રમાણે દેવીના મંદિરમાં ગયા. દેવીની સેવા પૂર્ણ કરી. પણ દેવી ગયાં ન પ્રગટ્યા અને મૈન રહ્યા.

સિધરાજ મનમાં કુસાચો હતો દેવી વચન મીથ્યા થયો તે જાણી. દેવી મૈન રહ્યા. નહિ તો દેવી અને સૂર્યના આધ્યા વગર ના રહે આમ શોકાતુર મુખ પર પાછુ હર્ષનું કીરણ જણાયું અને ત્યાંથી તેજ હર્ષાવેશમાં રાજનમાં આવી.

છડીદારે છરી પુકારી સભાગનોએ ક્રિમા થઈ ઓવારણું લીધું નમસ્કાર કર્યા. મહારાજ સિધરાજે ગાદીને-રાજતખતને સલામી ભરીને તેની પર રગર થયા. સભામાં અવિચળ શાંતિ પથરાઈ.

“ મહારાજ હમણા હમણાં ઓડણો આપણા ગામમાં મળુરી કરવા ખુબ આવે છે જો આજા હોય તો આપણી પાસે મળુરી માંગવા આવેલા ઓડણેને તળાવના ખોદ કામ પર રાખીએ.

“ વહાદારીયા તે કામ કરે તેવા જણાય છે?” શાંતિના ભાગ કરતા સીધરાજના સિવાઈએ જણાવ્યું.

“ કેટલા મળુરોની જરૂર પડે તેમ છે ”

“ બેહુ કામ પર પડવું હોય તો વધુ મળુરો જોઈએ ”

“ હા તે તો નિર્વિવાદ છે ”

“ તો જાવ મારી પ્રજાને પાણી જેમ બેહુ પડે પડે તેમ તે બેહુ મુખી થશે માટે જેટલા મળુરો ઓડણે અમર તો બીજા

એ કોઈ મળે તે સમાજને તેજ કામપર રોકે તાકીદ કરી તમેએ તે કામપર ખૂબ ધ્યાન રાખો. કાલ તો આપણે બધાએ તે કામ પાર પાડવાની તૈયારી કરવાની છે.

ત્યારબાદજ આપણે ખીજા કામમાં હાથ લાલવાના છે ચક્રારાજ સિદ્ધરાજે પ્રજના હિતાર્થે તમામ ખરેખર કરવાની ઉમેદ બતાવતાં તાકીદ કરતાં જણાવ્યું.

અને સિધામ પુરતજ મયો પાંચમે ઓડણને ત્યાં રાખી લીધા તેમાં ઠેટલાક પુરખો અને ઠેટલીક સ્ત્રીઓ પણ હતી. ઓડણને કામ મળવાથી પ્રભુ પાસે સીધરાજનું બહુ કરવાની આશીર્વાદ માંગતાં કામ પર લાગ્યાં.

પોતાના બાળકોને ઝાડ સાથે ખોળીયા બાંધી. પારણાની માફક જુલાવતી ઓડણે ખરેખર ઉઘોગી બાતતી હતી.

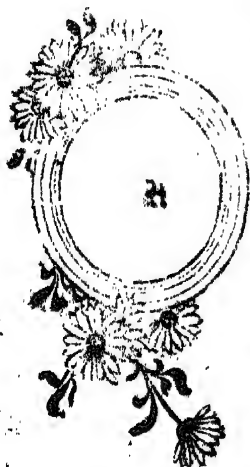
આમ પ્રજના હિતાર્થે સીધરાજ પોતાની તમામ મીલકત અર્પણ કરવા અને પ્રજનું દુઃખ ટાળવા તે કટીનદ્ધ થયો હતો ને દિવસે દિવસે તજાવ જલહી ખોદાય-જલહી પ્રજને પશુ મળે તે હેતુથી માણસોના-મજુરોની ભરતી કરતો હતો. આમ સહસ્ત્રોનીમ તજાવ ખોદાવવાનું શરૂ કર્યું.

પ્રકરણ ચોથું.

જન્મનો નિરન્કાર?

બા પૂછું ભરાઈ ગયું હતી. હમણા હમણા
તો દરબામાં ફક્ત સદસ્ત્રવીંગ તળાવનીજ
વાતો નીકળતી તેજ વાતો ચર્ચાતી આજ
તો આટલા માણસો આટલા મનુરો આવ્યા
આટલું વિંકુ ખોદાયું આટલો પહોળો થયો.
આવી ચર્ચાઓ હાલમયતી.

“તો માણી આવવા માંડ્યું છે કે ?
સહારાજીએ સંકિત હૃદયે માણીની સહ જોતા
પૂછવા માંડ્યું.”

“હજી તો તેણે ચીનહો જણાવતા નથી”

“ખબર પડે છે તે ? કે માણી આવે તેણે ચીનહો ક્યારે હોય ?

“ના જી ખબરે તો હજી ખબર નથી પડતી કે માણી ક્યારે
હરે છે ?

“તો બાપુ બાપ તપાસ કરેલો ?” ભીજ માણસે પૂછ્યું

“ના હું તો જનાર નથી ?” મહારાજને પોતાનો કદ નિશ્ચય કર્યો.

“બાપુ ? આપની હાજરીની ત્યાં આવ્યશક્તિ છે ?” બીજાએ કહ્યું.

“તો તમે છોને ?”

“તો પણ આપ હો તો ઠીક !

“હું તો આવતા વિચાર કરું છું.”

“આપ આવો તો પાણીના ચિન્હો જોઈ ફેટલું ખોલવું તેનો વિચાર કરતા અમને ખબર તો પડે ?” પેલા એ મહારાજને આવવા આમ્રહ કરતાં જણાવ્યું.

“ઠીક છે પણ બાગે મોડાથી આવી જઈશ” મહારાજને પોતાનો વિચાર જણાવ્યો.

“પણ સફ ?” અને સભા તુરંતજ વિશ્લેષન થઈ ગઈ.

મહારાજ બોલતા તો એવવા પણ પાછળથી પશ્ચાત્તાપ કરવા લાગ્યો.

દેવીનું વચન દેવીના શબ્દો તેની સમક્ષ આગળ આવી તેમણે તરવળવા લાગ્યા. દેવીના વચનો તેને કારીવા સમાન વાગ્યા. પણ વળી પાછી અને શાંતિ વળી.

“મહારાજ સિદ્ધવ્રજ ? જેના પગમાં હજારો દાસદાસી અને રાણીયો નહેનાતમાં ઉભા રહે ? પડ્યો બોલ જીવવા તૈયાર થતા હતા. તેથી સ્ત્રીઓને મુકીને પોતે શા આટે કામ મજૂરીઆને મજૂરથી ઉપર તે આશક થાય તેના ઉપર પોતે દાનત ખગાડે” આમ મહારાજના વિચારની તરંગ માળા ચાલવા લાગી.

મહારાજ દરબારમાંથી ઉઠીને પોતાના મહેલમાં આવ્યા ત્યાં અટારીઓ અને ઝરખામા ફરવા લાગ્યા. સૂર્યના કિરણો જાળીઓ દ્વારા મહેલમાં પ્રવેશી ચુક્યા હતા. રાજા પોતાના મનમાં અતુલ ઉદ્વેગ પામતા હતા. તેમને શાંતિ પણ ન હતી મન અતિશય આશ્વાતિ હતું ઘડીભર દેખીના વચ્ચેના તેને સાંજળતા અને તે વચ્ચેના સાંજળતા તેવું હૈયું ઉમરાઈ જવું આંખોમાંથી આસુની ધારા ધણી વખત ટપકું ટપકું થઈ રહ્યું હતું.

કોઈ પણ રીતે મનને શાંતિ મળતી ન હતી શું કરવું તે સુઝતું ન હતું હૃદય ફાટતું હતું દીલ ખુંચતું હતું મન દૂર દૂર ભાગતું હતું, તમામ અંગો તેને પૂછતા હતા કે આજ તારે મન ક્યા ગયું છે પણ સીધરાજ તેો ભગ્ન હૃદયે ફરતો હતો.

સૂર્યના કિરણો તેને અતિશય ઉદ્વેગ આપતા હતા. કોણ જાણે સૂર્ય ભગવાન સીધરાજના હૃદયને શા માટે બાળી રહ્યા હતા શું કારણ તેમાં સમાયું હતું તેની તેો મહારાજને પણ ખબર પડતી ન હતી.

જીવનના એકેએક તાર તૂટતા હતા. જે મહેલ તેને શાંતિમય બાસતો હતો. દરબારમાં કરેલા કામકાજથી કંટાળતો મળતો તેો ત્યાંથી તેમને શાંતિ-મહન શાંતિ પ્રાપ્ત થતી તે મહેલ આજ ઉદ્વેગ પૂર્ણ નિરાશ પૂર્ણ બણાતો શાંતિના ધામમાં અશાંતિનું વાતાવરણ જામ્યું હતું ખરેખર મહારાજ સીધરાજને ઘડી ભરતો જીવન ઉપર તીર-સ્કાર પ્રાપ્ત થયો.

“ નાથ આજ ઉદ્વેગ પૂર્ણ કેમ દેખાયો છે ” પોતાના સ્વામીના ખંડમાં પ્રવેશ કરતાં રાણીએ પૂછ્યું. રાણી ધની વખત શાંતિનું ધામ થઈ પડતી આજ મહારાજને રાણી સામે પણ પોતાનું મુખ

ન ફેરવ્યું. ન જોયું, જાણે સાંભળ્યું ના હોય તેવો ડોળ રાખી તે અઠારીમાં ઉભાજ રહ્યા રાણીતો વિસ્મયતાથી મહારાજ તરફ જાંખ મીટીને જોઇ રહી.

“નાથ મારાથી ર સાણું લીધું છે શા વાંક માટે ?”

“ ના રાણીયા રીસાણું હોય તે કદી પણ સાંભળે છે ? ”

“ ના છતાં પણ ”

“ પણ જીવન ઉપર તીરસ્કાર વરસી રહ્યો છે હવે તો હું પ્રભુ પાસે મૃત્યુ માગું છું પ્રભુ મને મોત આપે મારી પ્રાણ મારા પાપે શા માટે રીખાય ? ” સીધરાજ શોકાતુર હૃદયે બડ બડી ઉઠ્યો.

“ પ્રાણનાથ આમ હારે શું કરવાના હતા. ? ”

“ તો શું કહે ? પ્રાણ દુઃખે રીખાય છે. ”

“ ઉપાય કરો મદદ છો બધા રાજ્યો તમારા શરણે થયા છે સમ્રાટ પદને દીપાવવા તમે સમર્થ છો તો શા માટે તમે આમ હારો છો બ્રહ્મી વખત તો બીજાને હિમ્મત આપો છો ને આપજ શા માટે આમ હિમ્મત વિનાના ગન્યા છો ” રાણીએ સલાહ આપતાં પુછ્યું.

“ શું કહે મને કાંઈ પણ સુઝતું નથી મારો જીવ દુઃખાય છે હવે હવે તો જીવવા ધસીને નાજ પાડે છે તો પછી આપની સલાહને શું કહે ? ” સીધરાજે બચ્ચાવ્યું.

“ કાંઈ નહી નાથ ધીરજ ધરો પણ પાણી આવવાના ચીન્હો જણાય છે કે નહી ? ” રાણીએ સલાહ આપતાં વાત ફેરવવાની વિચાર આવતાં જણાવ્યું.

“ ના હજી પાણી આવવાના ચીન્હો જણાતા નથી. ”

“ તમે તપાસ કરવા મળી હતો ? ”

“ ના અને તપાસ કરવા જવાનો પણ નથી. ”

“ કારણ ? ”

“ કાંઈક એવું-૪ છે ”

“ પણ નાથ તમારે તપાસ અર્થે તો જવું જોઈએ ? ”

“ શા માટે ? ”

“ નાથ આપ બુદ્ધો છો આપના તપાસવા નહિ જોઈ તો ત્યાં થું નહિકરું અર્થે વધતું હશે ધણા તો હરામી થઈને બેસતા હશે તો આપને તપાસ અર્થે જવાની જરૂર છે ” સલાહ આપતાં રાણીએ જણાવ્યું.

આ વખતે દેવીના સખ્તો સીધરાજની આંખ સામે બીત પર લખાયા.

“ રૂપ લલચાવે રૂપ તલસાવે રૂપજ વેર કરાવે

રૂપ લડાવે રૂપ જગાડે રૂપજ નાશ કરાવે ”

અને આ સખ્તો સાંભળતાં બીત પર વાંચતા તુરતજ તે હેઠળ બેઠાન અવરથમાં પડી ગયો. રાણીએ ઉપચાર કરવા માંડ્યા. હજારો દાસ દાસીઓ તમામ તેની તહેનાતમાં ખડા થયા પાણી મુખ ઉપર નાંખ્યું અને રાણીએ પોતાની સાડીવર્તી પર નાંખવા માંડ્યો.

રાણીની આંખોમાંથી અશ્રુધારા વહેતી હતી ચશ્મવીત આંખોમાંથી વહેતા આંસ દાસ દાસીની આંખોમાં પણ પાણી ભરાઈ આવ્યું. અને ઉપચારના અતે રાજ સિધરાજ કાંઈ જ નહીં આવ્યા.

“ લાવો ત્યારે રાણીના મારા લુગડાં હું જરા તપાસતો કર ? ”

રાજ જવાની તૈયારી કરવા લાગ્યા રાણી લુગડાં લાવવા ગયા અને

જેત જોતામાં તેમના કીમતી લુગડા લાવી હાજર કર્યા.

“મારે તે નથી જોતા સાદા લુગડાંજ મારા કામમાં આવશે માટે સાદાજ લેવો તે પહેરીને હું તપાસ કરું” રાણીને જણાવ્યું પણ સાદા લુગડા પહેરવામાં મહારાજનો કાંઈ ખીજો હેતુ હતો અને તે એ કે સાદા લુગડાથી મારી પર કોઈ મોહીત ન થાય. તેમ ઠગ્યો હતો તે તેથીજ તેમણે સાદા લુગડા મંગાવ્યા રાણી ધડી બર તો કાંઈ વિચારમાં મગ્ન થાને તુરંતજ પાછી લુગડા લેવા આવી ગઈ. અને જેત જોતામાં લુગડા લઈ હાજર થઈ.

મહારાજ પણ લુગડા પહેરીને જવા તૈયાર થયા તે ત્યાંથી શોકાતુર મુખે કોઈપણ માણસને લીધા વીના કામ ચાલતું હતું ત્યાં ગયા.

માણસો મજૂરો ત્યાં તપાસતા તો વળી કેટલાક તો ખાડા ખોદતા હતા. આ દશા જોઈ મહારાજની કાંઈ ગમીગીની દૂર થઈ અને તુરંતમાં તે ત્યાં ગયા. પાછી આવવાના ચિન્હો જોવા માંડ્યા તો જમીન પોચી હતી હમણાજ પાછી આવશે તેવી દરેકને મુખે વાત થતી હતી. આ વાતો સાંભળી રાજાને કાંઈ શાંતિવળી પોતાની મહેનત સફળ થશે તેમ ધારીને તેણે પ્રભુની મારી માગવા માંડી. આ વખતે જોરાવર રાજપુતનું કૃત્ય તેની નજર સમક્ષ તરવડું અને તેની તરફ તીવ્રરસાઈ ભરી નજરે ત્યથી આગળ વધ્યો.

ઓડણો પોતાના ખાળકોને હીંચતી માથે માટીની ટોપલી નાંખવા દૂર જતી તે દૃશ્ય જોવા અને માતૃ ભક્તિથી ભરપૂર દૃશ્ય ધડીબર નીહાળવા તેણે ત્યાં ઉભો રહેવા પ્રયત્ન કર્યો અને આખરે

ઠગ્યાને વશ થઈ તે ત્યાંજ ઉભો રહ્યો અને માતા એટલે દેવી-તેવી શાક્ષી તેનું હૃદય આપવા લાગ્યું.

અને તેવામાં પાંચ છ સદિયરો માથેથી માટી નાંખી આવતી રાજની નજર સામે પડી તે તમામથી એકતો કોઈ દેવાંગના સમ બાસતી હતી તેનું રૂપ તો કોઈ સ્વર્ગની પરી સમાનજ હતું અને તેની ચાલ જોઈનેતો બલભલી હાથથીઓ પશુ ક્ષરઆતી અને તેનો કટી પ્રદેશ જોઈ થડીબર સીંહજીને પશુ દર્ષા આવતી રાજની નજર તેના સામે પડી. પેલાને કાંટો વાગ્યો ત્યારે તે ત્યાંજ ઉભો રહી અને પગમાંથી કાંટો કાઢવા લાગી.

“ અલી જસમા ચાલને ” તેમની એકે જણાવ્યું

“ આવુંજું મારા પગમાં ચાંટો વાગ્યો છે વળી મારા બાળકને પશુ મારે ધવરાવવું છે ” જસમાએ જીવામ આપ્યો જસમા જાતની ઓડણુ હતી છતાં પશુ તેનું રૂપ જોનાર તો થડીબર વિચારજ કરે ? આશું ? આવી સ્ત્રી આતે સ્ત્રી કે સ્વર્ગની અપસરા કોઈ પશુ જાતની અમર નજ પડે પછી શું ?

જસમા અને તેનો પતી પોતાના બ્દાલશોચા બાળકને લઈને પોતાનું વતન છોડી પેટીયું મેળવવા પોતાના ધંધાર્થે પાટણમાં આવ્યા ત્યાં તેમને તળાવમાંથી માટી ખોદવાનું અને માટી ઉપાડવાનું કામ મળ્યું. પોતાને મળેલું કામ તે રાજનું હતું તે ઉપકાર માનવા લાગ્યો રાજપર આસીર્વાદનો વરસાદ વરસાવવા લાગ્યા હતા.

મહારાજ સીધરાજ ધણી સાવચેતી રાખવા છતાં પશુ જસમા પ્રત્યે આકર્ષાયો રૂપે તેને લલચાવ્યો ખરેખર—.

રૂપ લલચાવે રૂપ તલસાવે રૂપજ વેર કરાવે

રૂપ લડાવે રૂપ ખમાડે રૂપજ નાશ કરાવે

રૂપમાં મોહીને ઘણી લડાઇઓ થાય છે રૂપની મ્હોકાણથી હજારો સ્ત્રીઓ પોતાનું શીયળ સાચવવા અર્થે આપઘાત કરે છે રૂપ શું નથી કરતું ? રૂપ આપસ આપસમાં વેર કરાવે છે ઘણી વખતતો રૂપનાજ કારણે મરણ થાય છે રૂપને લઈને રૂપમાં મોહીને રાવણ જેવા વિચારવાન માણસ સીતાના રૂપમાં લપટાયો અને તેને સતાવી તે મરાયો અને રામની કીર્તિ વધુ ઉજ્જવળ થવા પામી.

તો પછી પાટણની તો પ્રજાતા અસ્ત પામરા બેઠી હતી તો દેવીના ચેતાવ્યા છતાં પણ મહારાજ સીધરાજ રૂપમાં લલચાયો. ખરેખર ! પાટણનો સૂર્યાસ્તનો સમય હતો ! હું આમ કરીશ ! હું કેમ લલચાયું ? છતાં પણ સીધરાજ ફસાયો ને ધીરે ધીરે તેજશમા પ્રતિ આગળ વધવા લાગ્યો.

જસમા પોતાના પગમાંના કાટો કઢાડી પોતાના બાળક પાસે આવી. ને બહાલ સાથે તેના તરફ તે તાકીને જોઈ રહી. માત્ર પોતાના પ્રિય બાળક તરફ કેવી રીતે બહાલમરી નજરે જોઈ તે કેવા બહાલથી ઉછેરીને મોટા કરે છે ! ગરીબ માઆપ હોવા છતાં પણ બાળક પ્રત્યેનો તેનો પ્રેમ અપૂર્વ ગણાય ! હવે આવા પ્રેમથી હજારો દુઃખના વાદળ વરસાવીને પછી તે પુત્ર કે પુત્રી મોટા થઈ માઆપની અવગણના કરે ! માઆપની સેવા કરવાની તેની ફરજ જુલી જાય તો પછી માઆપ કોઈ ભરાય ? માઆપના આંતરડા આપો કેમ ન આપે ?

સીધરાજે ધીરે રહીને તેને પુછ્યું “ તારું નામ શું ? ”

“ મારું નામ જસમા ” તે બાહ્યે જવાબ આપ્યો.

કઈ જાતના છો ? ”

“ ઝોડણુ અને જૂખના વખાના માર્યા મળુરી કરવા આવ્યા છીએ ! ”

“ જસમા તારૂં રૂપ તને આવા કામો કરવાની ના કહે છે તું કોઇ રાજની રાણી થવાને લાયક છું ત્હારા માટે તારી તહેનાતમાં હજારો દાસ દાસી ઉભા રહેવાના લાયક છે ” મહારાજાએ પોતાના વિચાર પ્રદર્શિત કર્યો જસમા તેના શબ્દો સાંભળી મામલો જાણી ગઇ પણ હીમ્મત પૂર્વક પોતાના શીયળનું રક્ષણ કરવામાં તેણે પોતાની ખંઠાદુરી માની અને ખંઠાદુરતા પૂર્વક સત્ય જીવાળ આપવા તે ત્યાં ઉભી રહી—

“ રાજની રાણી થવાનું બાગ્ય તો જોને નસીએ પ્રાપ્ત થયું છે તેમનેજ સુખદ હો ! મને તેવું બાગ્ય નથી જોઇતું તેવા સુખો તો અમારા હાથ અમને આપશે ! ” જસમાએ જાજતો તચોટ ઉતર આપ્યો.

“ જસમા સમજ આ દેહ માટી ઉપાડવાને માટે પ્રભુએ સરજી નથી ! ”

“ મહારાજા ! મળુરીએ તો અમારૂં જીવન છે ! તો પછી આ દેહ શામાટે મળુરીમાંજ ન વપરાય ”

“ જસમા તમે રહો છો ક્યાં ? ”

“ રહેવાને માટે આ જંગલ ”

“ તો તમારે માટે હું મેડી બંધ મહેલો આપુ ! તમે મારા રાજ્યમાં આવો જંગલમાં વાગતા કાંટા કાંકરા તમને ત્યાં હેરાન નહિ કરે મહા સુંવાળી મજાની તળાઇએ તમને અનહદ સુખો આપશે ” રાજાએ જસમાને પોતાના રાજ્યમા લેવાની લાલચ આપવા માંડી.

“ એ મશરૂની તળાકાઓ કરતાં ખાખરના પાન અમોને ઓર હોજત આપે છે કાંટા ને કાંકરા તો અમારૂં જીવન છે તો પછી અમને તે કેમ ખૂચે ? ”

“ પણ મેડાને મહેલાત તમને અપૂર્વ સુખ આપશે ”

“ મહારાજ મેડા અને મહેલાતો અમને ફેર આવે ને ફેર આવવાથી હેઠળ પડીએ તો શરીરમાંના કોઇ અંગ ભાગેને ભાગતા ખોખરા પણ થાય તો આ શુ કામળ કાયા જેના પર તમે લુપ્ત થયાં છો તે કાયા કુખડી લાગે તો પછી આપ નિરાશ થાવ તે માટે અમને બધે એ જંગલજ મુખારક હો ! મહેલ અને મેડીઓતો આપનેજ મુખારક હો ! આપના હાથ અને પેટ કાંઈ મારા જેવા સુંવાળા નથી તો પછી તમને જ્ઞાની શીકર હોય ? ” જસમાએ મહારાજ સીધરાજને મશરૂમાં ઉડાવવા માંડ્યો. પણ સીધરાજ તેના રૂપમાં લુપ્ત થયેલો તે કંઈ રીતે સાંભળી શકે પોતાના કાન ઉઘાડે ? તેતો માનતો હતો કે જસમાની જોડે વાતો કરવાનું પણ અહોભાગ્ય છે તેમ સમજવો હતો તેવો સીધરાજ ક્યાંથી જન્મીત થાય !

“ આપની કાયા કાંઈક વધુ શોભશે ? હાગીના અને ધરેણા આપને માટે હું તરફ તરફના ધડાવીશ આમ રાજી થશો ? આપના સુખમાં વૃદ્ધિ થશે ? ” મહારાજએ વધુ લાલચો આપવા માંડી. પણ જસમા ક્યાંથી ડગે ? જસમા તો સતી હતી પતિએજ પરમેશ્વર માનનાર જસમા તો અડગ રહી તે વડીલે નજર ડાલ્યો.

“ એ સેનાના હાગીના એ ધરેણાં હેતો તમારી રાજીનેશ શોભે ? એ હાગીનનો ભાર મારા કેદ ઉપર નથી તે મારા સાઈ છે અને નથી ચીન્ટા ! અને તો-સુકોમળ કુલની માળાજ મિત્ર

લામશે અને તેની મઝા તો હુંજ માણું તે દાગીના મારી પાસે હોય તો અમને હુંટવાનો પણ ભય રહે પણ પુલની માળા હોય તો કાણુ હુંટવાતું હતું એ હાર એ દાગીના અને ન શોભે ” જસમાએ હિંમત પૂર્વક જુવાળ આપ્યો ને પોતાના બાળકને હીંચવા માંડ્યું.

“ જસમા તારી દેહલતા પર સુદર આબુપણો અને પાતળા મલમલ જેવી સાડીઓ કાંઈક વધુ શોભશે ? તે આબુપણો પણ તારે માટે ત્યાં પહેરવા હોય તો એ રાજ્યમાંથી મળશે ? ”

“ મહારાજ આબુપણો અને પાતળા સાડીઓ કરતાં અમારે તો જાડી સાડીજ સારી છે પાતળા સાડી પહેરી. કાંયા નગ્ન દેખાડવી તે અને તો પ્રિય લાગતું નથી. તે કરતાં તો ગહેતર છે કે અમારા જાડીયાજ અમને પહેરવા દેવાં જાડીયા અમને વધુ સુશોભિત લાગે છે ” ફરીથી જસમાએ જુવાળ આપ્યો.

અને જુવાળ આપતાં જસમા ત્યાંથી પોતાના કામઘંધે વળગવા અને પાછી માટીની ટોપલી ભરવા ચાલી. તેનો ધંધો પણ તેજ હતો. ને તે કરવા તે આગળ વધી.

“ જસમા ઉભી તો રહે ? ” રાજાએ જસમાને જણાવ્યું

“ રાજા મને નકામું ઉભી રહી હું નીમકહરામ ચપ્પને ખાવા માગતી નથી ? અને તો મહેનત કરીનેજ ખાવું ગમે છે ? માટે રાજા મને મારી મહેનત અર્થે જવા દ્યો ? ” જસમાએ નીમકહલાલીલી ખાવાની વાત પ્રસ્વીત કરતાં જણાવ્યું ને જવાની આજ્ઞા માંગી.

“ પણ ઓ સતી જસમા તારા પતિના તો કર્ફન કરાવ ! તારા જેવી સતીનો પતિ જવાની જેના બ્રાહ્મમાં લખ્યું હોય તે ખરેખર ધન્યવાદને પાત્ર છે સતી જસમા તું સતી હું મેં તારા પ્રત્યે

નીચ દાનતથી જે માંગણી કરી તે તરફ હું મારીની નજરથી જોઉં છું ! ” સીધધરાજે પ્રશ્નાતાપ કરતાં જસમાના પતિના દર્શન કરવાની ઉત્કંઠા બતાવી.

“ મારો પતિ પેલા ખોદે છે તે ? જેની કોદાળીના એકબે ધાથી ધરતી પણ ધુજતી હતી. ખરે જુઓને આ ધુજી રહી છે એવા મારા પતિદેવના ચરણોમાં માફ મસ્તક નમે છે ” જસમાએ પતિ તરફ વફાદારી બતાવતાં જણાવ્યું.

“ જસમા તું જેટલી તારા પતિ તરફ વફાદાર છું તેટલો તારો પતિ તારા તરફ વફાદાર નથી ? ”

“ કેમ ? ”

“ જોને ! ખોદતાં ખોદતાં પણ તે તારી તરફ શંકાની નજરથી જુએ છે ? ”

“ કાંઈ નહીં આ જગતમાં સત્યને કોઈપણ રીતે આંચ આવતી નથી, જગતમાં આખર સત્યજ તરે છે ? સત્યજ અંતે જીતે છે, પ્રભુ સત્યને બેલી દીનાનાથ ? બલે મારી કસોટી કરે ? પણ હું તેમાં તરી પાર ઉતરીશ તે જરૂર મારો ! પતિ બલે મારી તરફ આશંકાથી જુએ છતાં મારા જેવી નારીને શું વાંધો છે ? ” જસમાએ સત્યતાનું વર્ણન કરતાં જણાવ્યું.

અને ખરી રીતે દુન્યામાં સત્યજ તરે છે પહેલાં તો સત્યની કસોટી થવાની ? પણ પ્રભુ આખરે તેનો જ વિજય કરે છે. આખર સત્યજ તરે જુઓ હરિશ્ચંદ્રનો દાખલો સત્ય ખાતર તેણે પોતાની સ્ત્રી વેચી છોકરાં વેચ્યાં ભંગીને ત્યાં પાણી બધાં અને આખરે સત્યજ તર્યાં.

તો પછી સતી જસમા તરફ તેનો પતિ આશંકા ભરી નજરે નિહાળે તો પશુ સત્યને શું આંચ આવે?

“ અને જસમા તારો બાળક આમ ઝાડની ડાળે ઝાંળા બાધી તું હીચોળે છે તો પછી તે પડી નહિ જાય ? ,, જસમાને રોષી રાખવાના વિચારથી તેણે વધુ પુછ્યું.

“ રાજા પ્રભુની અમ ગરીબોની ઉપર ધણીજ મહેરબાની હોય છે અને અમારા બાળકો તેવીજ રીતે ઉછરે છે અમને કોઈપશુ જાતની શંકા રહેતી નથી ” આમ કહી જસમા પોતાની ટોપલી લપ્પ ને પાછી માટી લેવા આગળ ગઇ પોતાના બાળક તરફ જતાં જતાં પશુ નીહાળતી હતી.

મહારાજ સીંદરાજ તેના ગયા બાદ તેના તરફ જોઇ રહ્યા અત્યારેતો કામાતુર થયા હતા. કામાતુરાનામ્ નમચમ્ ન લક્ષ્યા તે પ્રમાણે તેમણે જસમા તરફ જોયાજ કયું. જસમાનું રૂપ બીજાને શુદ્ધ માણસોને દેવી સમાન ભાસ આપતું હતું ત્યારે કામાતુર માણસોને તે વધુ અકળાવતું હતું.

આમ તે જસમા તરફ જોતો હતો તેવામાં ત્યાં સ્વપ્નામાં આવેલી દેવી. તેજ લુગડા પહેરીને તેની સામે આવી ઉભી રહી અને તેને સંબોધી બોલી કેમ બેટા તું શું કરી શક્યો જ તારી મહેનતનું શું પરિણામ આવ્યું તે તો જઇને નીહાળ? પાણી ક્યાંથી આવે?”

અને આ શબ્દો સાંભળતાં તુરતજ તે બેભાન થવા લાગ્યો પોતાની જાલ-પોતે કરેલો અત્યાર સુધી વાર્તાલાપ તેને સાલવા લાગ્યો અને કમુલ કરવું પડ્યું કે કુદરત કરે છે તેજ શાઈ કરે છે તેમ કમુલ કરવું પડ્યું.

“ હવે શું કંઈ માતાશ ” દીનતા બાવે તેણે પૂછ્યું.

“ હવે ! હવે શું તારૂં કપાળ તેં તારા હાથેજ ફેંડ્યું. છે નમા કોઈ શું કરી શકે પણ થઈ ચુક્યું હવે પાટણની પ્રજાતા અસ્તાચગમા છે પાટણનો નાશ થવાના બીજ સીધ્વરાજ તેં રોપ્યા જે રાજપમા મુખ અને વૈભવો તેંજ ખીંચાયા તેંજ ફાલાયા અને તુંજ તેના નાશનું કારણ બન્યો.” દેવીએ કોપીત બની કંપીત થઈ જીવાત્મ આપ્યો.

“ તો શું આ બધી કરેલી મહેનત અફળજ નજો ”

“ તેમાં શું સંશય. ”

“ હવે પાટણનું ભવિષ્ય ”

“ ભવિષ્ય ? ”

“ હા ”

“ ભવિષ્ય તો જુદું છે પાટણનું તો શું પણ તારા સ્મારક રૂપ રક્ષા મહાલ પણ તૂટી અને છુટી જશે મરમીજીત થશે વિધર્મી-ઓનો કાળો ઠેર વર્તશે ”

“ અરરરૂ ! માશ ! આવું ભવિષ્ય ! ”

“ તેમાં હું શું કરી શકેવાની હતી ! ”

“ તો આપની કૃપા ? ”

“ પણ હવે તો મારા દર્શન પણ આપને દુર્લભ થશે ! ”

“ શું તમે પણ કોપ્યા ? ”

“ હા ! હું કોપ્યો નથી ! પણ તારામાંથી સત્ય પશ્વારું ? ”

“ પણ ક્યો મંલીર મુન્હો ? ”

“ જાનમા તરફ તારી કુદૃષ્ટિ ! ”

“ પણ બૂઝ માફ કરો ! ”

“હું શું કરું ! તને ચેતાવ્યા છતાં પણ હજી તેવોજ રહ્યો. તો પછી મારી તને શી રીતે મદદ મળે ! કહે ! તને પ્રથમજ ચેતવણી આપી હતી !”

“માણ ! માફ કરો !”

“થઈ રહ્યું !” આમ બોલી દેવી અદશ્ય થઈ ગયા.

આમ દેવાના ગયા બાદ સિધ્ધરાજ પાછળજ જોઈ રહ્યો. આંખો ખેંચાવા લાગી નયનોમાં આંસુ વહેવા લાગ્યા. જીવન ઉપર પુનઃતીર-સ્કાર પ્રગટ્યો. પણ પાછું પાણી આવ્યું છે તેવી ભમણાઓ તેને થવા માંડી. “લાવ જોઈ આવું” આમ વિચાર કરીને તે જોવા ત્યાં ગયો ત્યાં માણસો જમીન તપાસતા હતા. હમણાંજ પાણી આવશે તેમ જે જમીન ઉપરથી જણાતું હતું. તેજ જમીન અત્યારે કડીન લાગી. પાણીના ઝરણા જ્યાંથી સ્ફુરતા હતા તેજ ઝરણા અત્યારે ક્યાંય અદશ્ય થયા ?

“બાપુ ! પાણી વાળી જમીન પાછી અદશ્ય થઈ ગઈ !”

“આવેલા નીર ઝુઝયા ! પાણી ! પાછા વળ્યા !”

“પ્રજનતું નસીય !” પોતાનો દોષ ઢાંકવા પ્રજા ઉપર આજી મુક્યું ને સત્ય પ્રીય રાજા અસત્યને પંથે વળ્યો. અને જેવા અસત્યના પંથે વળ્યા પછી પાછો શી રીતે વળી શકે ? તેમાંથી તો વધુને વધુ અસત્યતા અન્યાયના ઝરણાઓ સ્ફુરવાના પાપમાં તે પ્રવૃત્તિવાનો અને અસત્યના પંથે ચાલવાનો ન્યાય અને નીતીનું દેવાણું કઢાડવાનો !

“તો દેવડીઓ તો બંધાઈ ગઈ છે !”

“જેઠા !”

“જોડસોને આઠ !”

“ વાઈ !”

“ તો હવે ખોદ કામ પુર કરશું ?”

“ હારતો ત્યારે શું કરશું ?”

“ અધું ધાયું અદળ ગયું !”

“ પ્રભુની મહેરબાની ઓછી છે !”

“ ખાપુ આપના શબ્દો સાચા પડ્યા !” તેમાના એકે કહ્યું.

“ શું ?”

“ આપનું સ્વપ્ન !”

“ હા !”

“ પાટણની પ્રભુતાનો અસ્ત થવા આવ્યો છે !”

“ જરૂર ! મને વારંવાર શોક થાય છે ! મારા વખતમાં પાટણની પ્રજાને લગીરે કામનું પડવા દેવા મેં શબ્દ અંદોઅસ્ત કર્યો છે તદ્દવી પણ.....

“ અધું જોરાવર રાજપૂતના લીધે !”

“ હા ! નરાધમ તેવાને લખનેજ આ થયું !” ખીજાએ શાક્ષી પુરી

“ ખાપુ શું કરે !”

“ ખાપુ શું કરે ? પ્રજાનું નસીબજ એવું ?”

“ હારતો નહિ તો આટલી મહેનત કરતાં પણ વ્યર્થ જાય ?”

“ પૈશાતું પાણી !”

“ જરૂર પ્રજાના પૈશાતું નાહક.....

“ પણ પ્રજાના હિત અર્થે વાપરવા આપણે તો તૈયાર થયા હતા તેટલાજ માટે મહારાજાએ તળાવ ખોદાવ્યું પાણીના ઝરણોની આશા અંધાધ પણ પાણી ન આવ્યા !”

“ ક્યાંથી આવે ? પ્રજામાંથી સત્ય ગયા ન્યાય ગયા ? પછી પાણીનો શો વાંક ? નહિ તો આવેલા વરસાદે ! પાટેલા પાકે ? તીડના ટોળા પડે ? અને પાકને નુકસાન થાય પાણી સુકાય આ બધું શું ? પ્રજા જેવી થઇ તેવા કૃત્યો થયા તેવીજ દસા થઇ તેમાં આપુનો કે મેઘરાજનો શો દોષ ? ”

આવી તરહ તરહની વાતો કરતાં માણસો રાજસહ નગરમાં આવ્યા નગરજનો આતુર તેમને પાણીના સમાચાર જાણવા ઉત્સાહ બન્યા અને સામા આવતા રાજા અને કારભારીયોને તે આવતના સમાચાર જાણવા આગળ વધ્યા.

નગરવાસીજનો ઉત્સાહ પુર્ણ આવતાં હતાં પણ સામા માણસોના મુખ ઉપર ઉદ્વેશીનતા નીરાશાના વાદળ છવાયા હતા. આજ્ઞાનું કિરણ પણ પ્રગટ્યું ન હતું ! ”

“ શું થયું ? ” પ્રજા માણસોમાંથી અવાજ આવ્યો.

“ સ્વપ્ન સાચુ પડ્યું ! ”

“ હેં પાણી ન આવ્યું ! ”

“ અરર ! આ શું ? ભૂમીમાંથી પાણી પણ પલાયન થઈ ગયું ? ”

“ આતો હળાહળ દુઝ્કાળ વ્યાપો ! ”

“ સાચુજ ભૂમીમાંથી રસ અને કસ ગયા ! ”

“ આ ધરતી ! નવનવન સમાન ખીલી રહેલી વાડી ! હવે ઉજ્જડ વેરાન થશે ! ભારતભુમી પવિત્ર ગુર્જરીની વાડી સુકાશે ! આ શું ? ”

આવા સ્વાગ્ને પ્રજાજનોના મુખમાંથી નીકળવા માંડ્યા ઘણાની આંખમાંથી તો અશ્રુની ધારા બહેવા લાગી

“ પથુ ઠારની સી દશા થુશે ! ”

“ માથુસના પાપે તે મરશે ! ”

“ ઘેના પાપે પીપળો નાશ પામશે ! ” બીજાએ જણાવ્યું.

આમ શોકમાને શોકમાં ગમગીની તે ગમગીનીમાંથી આખી નગરની પ્રજા ફરતી ફરતી રાજ્ય મહેલમાં આવી મહારાણી દળ જાણવા ઉત્સુક હૃદયે ઉભા હતા. પથુ તેમના ઉપરથી તે સમજી ગયા પાણી ન આવ્યું આ જાણી શોકાતુર ખની તે હેઠળ પડ્યા. જેમાન ગન્યા.

મહારાજ પોતાના ખંડમાં આવ્યા પથુ પોતાના ફૂલો માટે તેમને વારાવાર દીલગીરી થયી હતી ગમગીનીએ તેમના મુખ ઉપર સામ્રાજ્ય વ્યાપ્તું હતું ઉદાસીનતા સરા ભોગવતી હતી. જેમના મુખ ઉપર હમેશા આનંદ હતો તે આનંદનું સ્થાન આજ ગમગીનીએ લઇ લીધું હતું હૃદય જગન થતું હતું નિરાશાના વાણ તળે તે દમાયો હતો જીવનમાં આશ્વાનું કાઠપથુ કીરણ ન હતું ! શું કરવું તે સુઝતું ન હતું ! જે હસ્તમાં પોતાનું મસ્તક ઝાલી નીચી મુડીએ તે જોઇ રહ્યો તો ! હવે તો દેવીના પથુ દર્શન દુર્લભ થયા તેમ જણાવ્યું.

ફરીથી પાછા દેવીની પ્રાર્થના કરવા લાગી ગયો. દેવીની તરતીર-દેવીની પ્રતિમા પોતાની સમક્ષ લાવવા બધા પ્રયત્નો કર્યા પથુ ફોગટ ! બધી વખતના અંતે દેવીની આછી આછી પ્રતિમા સીદરાજની નજર સમક્ષ તરવરવા લાગી.

“મા ! છોડું કહોડું ચાયાં પથુ આપ આ માટે મારા પર ધ્રુસે થયા ! શું મારા રાજ્યમાંથી તમે જવા માંગો છો ! મારા રાજ્યની આખાદી આખને ખૂંચે છે ? આ ક્યા કરો તમેતો જાણી દેશી પછી આપ આ માટે મારાથી કેવે બરાબર છો ! આ તમારા મરણમાં પડી

તારો છોકરો તારા પમ બીજવે છે ! તોય તું દયા નહિ કરે ? મા ! દયા લાવીને તેં મારા પર બધાંય ઉપકારો કર્યાં ! ધણી ધણી વખત મા ! તારા પ્રતાપે હું જીત્યો, તો આટલી વખત રહેમ લાવ દયા કરી મારા દોષોને બુધીને મારી પ્રજ્ઞના હિત અર્થે પશુ તું પ્રમટ ! અને પાણીની તાણુ જોઈની કર ! આ ગરીબ પ્રજા મરવા પડી છે ? હજારો પ્રાણીઓ પાણી વગર ટળવળે છે તો જરાતો દયા કર.”

સીદ્ધરાજે નમ્રતા ભરી પાર્શ્વના કરી ત્યાં નીચો નમીને બે હસ્ત જોડીને ત્યાંજ પડી રહ્યો. પશુ કોષ બોલ્યું નહિ.

દેવી તેના પર ચુરસે થયા હતા. જાણે હવે તેના પર તેના કામથી કંટાળીને તેના તરફ તીરસ્કાર ભરી નજરે જોતા હતા તેમ તેની રીતના સીદ્ધરાજને દર્શ થયા.

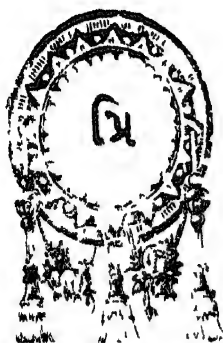
સીદ્ધરાજ આથી વધુ મહારાથો બેભાન થઈ નીચે પડ્યો, રાણી હજી બાનમાં આવી ન હતી. ત્યાં તેની દોડાદોડ ચાલુ હતી ત્યાંતો શ્રી મહારાજ પશુ બેભાન થયા. સેવકો ઉપચાર કરવા લાગ્યા.

પશુ મહારાજને શાંતિ વળીને તે શું કરવાના હતા. દેવીની આમ સૂચના છતાં પશુ તે બેભાન જુલ્યા અને પાણી ગુમાવ્યું. પ્રજ્ઞના આપો વરસ્યા અને આ પાટણની આબાહી અને શાંતિને ધકકો પડ્યો.

પ્રકરણ પાંચમું.

વધુ પ્રકાશ.

ય વાંચનાર !

આપણે હજી આ વર્તા પર વધુ પ્રકાશ પાડવાની જરૂર છે. ને તે આપણે પાડીએ ને જોરાવર રાજપૂત પર !

જોરાવર રાજપૂત કદ જાતનો હતો તે કોઈ જાણતું ન હતું પણ મહારાજ સીદરા. જની રાજ સભામાં તે શા અર્થે આવ્યો હતો ?

જ્યારે તે નોકરી અર્થે આવ્યો ત્યારે તેણે પડકાર કરીને જણાવ્યું કે “ મહારાજ લડવા આવો ? અગરનો મને નોકરી રાખો.”

રાજ અને આખી રાજસભા જાતો અભીમાન ઉતારવા તૈયાર થઈ ઘણાંએ નો હાંસી કરી ! રાજાએ પોતાના અખાડામાંથી એક મહત્ત્વે મોકલ્યો ? પણ કળાખાજ જોરાવર તુરત તેને પુરે પડ્યો ને મરણને શરણ મોકલ્યો.

“ અભીમાની માણસ ! તારું નામ ! ”

“ જોરાવર રાજપૂત ! ” તેણે અભીમાનથી કહ્યું

“ જાવ બીજો મલ્લ મોકલો ! ”

અને તુરંતમાજ અખાડામાંથી બીજો મલ્લ તૈયાર થઈને આવ્યો સામ સામા બંને જણાંએ ઝગો થાપડી અને યુધ્ધના મથકાર કરીને આખું ગામ પ્રભાસ પાટણ ગર્જવી મુક્યું,

અને આ ખંનેતું યુધ્ધ જોવા આપુ ગામ ભેડું થયું ' આ જોતો ખરો ! અભીમાની માણસ ! ”

“ કેમ ! તું શું ધારે છે ? કોણ જીતશે ? ”

“ ધણી ભાગે તો આપણો મલ્લ ! ”

“ આપણો મલ્લ ! ”

“ હા ! તું શું ધારે છે ! ”

“ હું તો ધારૂં છું કે પેસો જીતશે ! ”

“ જે જીતે તે ખરું ! ”

“ શું જે તે જીતશે તો પ્રભાસ પાટણમાં તે કોઈ વખત ત્રાસ વર્તાશે ”

“ જરૂર ? એમ તો થાય ? ”

“ શું કરશું ત્યારે ? ” એક મશ્કરી કરતાં જણાવ્યું

“ શું કરશું ત્યારે તે વળી જે થાય તે ખરું ? ” બીજાએ જુવાળ આપતા જણાવ્યું

“ હારતો આપણે શું કરી શકવાના હતા ”

“ જોતો ખરો આપણો મલ્લ જીતપર આવ્યો ”

“ વાહ વાહ ! જીતે તો તો ધણું સાફ ”

આમ વાતોના તરફ તરફના ગપાટા હાંકતા હતા તેવામાં પ્રભાસ પાટણનો મલ્લ કાંઈક જીતપર આવ્યો ને ગામના માણસોએ કીકી-આરી કરી મુકી.

પણ કુદરત શું કરે છે કાણ બરમાં ગમે તેવો પલટો થાય ? અને તેનું શું થાય તેતો પ્રભુના હાથ જે કાણ થતા હબરો હસે છે ત્યારે કરોડો જણાની આંખોમાંથી આંસુની ધારા પણ વહે છે તેતો કુદરતના હાથ છે પ્રભુ શું કરશે તેની અપાર મતિ અપાર કળાતો આ જગતમાં કોઈ જાણી શક્યું નથી ને જાણી શકવાનું પણ નથી”

એ હસતા માણસો ખુલાલીમાં મસ્ગુલ થયેલા માણસો આંખને પલકારો મારે ત્યાં તો પાટણનો મક્કલ હેડળ પડ્યો ને મરણ સ્વરથ થયો.

ત્યારથી તે જોરાવર રાજપુર રાજાને અમલક થયો ત્યાંથી હિમ્મત દરજ્જા પર આવીને મહેસુલ ઉધરાવવાનું કામ તેને સોંપાયું.

ધણી વખત આ કામ હાથ લીધા પછી તેની ફરીયાદો રાજ્યમાં આવતી પણ મહારાજ તેની તરફ દયાની નજર કરી છોડી મુકતા.

અને તેના પ્રતાપે તેણે શું ક્યું ? પોતાનું આગળનું વૈર વાળવા નિર્દોષ પટેલને જીવ લીધા તેની જાણ આપે પાટણની આખાદી બરખાદીના સ્વરૂપમાં ફેરવાઈ ગયું.

રાજાના પ્રતાપે પ્રજા દુઃખના રોમથી પીડાવા લાગી “ યશ રાજ તથા પ્રજા ” તેમ પ્રજા પણ કુ બની ! રામરાજ્ય ! રાવણ રાજ્યમાં પલટાઈ ગયું.

જસમા ઓડણ, ઓડણ નતની હતી છતાં પણ તેણે પોતાની જાતને સતી તરીકે ઓળખાવી ! શીયળ શું ચીજ છે ! તેની કીમ્મત તેને બેરોબર થઈ ! અને તેથી આજ જીવો તેને આદર આવથી માને છે.

સીતા-તારા-દમયંતીની હારમાં જસમાનું નામ ઉમેરાવું જોઈએ જસમા પણ પોતા ઉપર આવેલી કસોટીમાંથી તે આગળ વધી માહારાજ સીધ્ધરાજની તમામ વિલાસ અને વાસના મુક્ત વસ્ત્રને ઠોકર મારી ! તેજ તેનો સતીત્વનો પ્રભાવ ! તેજ પ્રભાવે તે પ્રાતઃસ્મરણીય રહેવાની ! ”

આઈ દેશની બાળાઓની શીયળની કિમ્મત શું હતી તેની જાણ આ પુસ્તક પાઠથી વધુ પડવા સંભવ છે અને જસમા તેમને ઉજાડવા હાખસો ગુર્જરીને થઈ પડ્યો તેમ માઈ માનવું છે.

સમાપ્ત.

જાહેર ખબર.

બુકસેલર મંગળદાસ જોષીતારામના પુસ્તકાલયમ

મળતા તદન નવિન પુસ્તકોનું સુચીપત્ર.

ચતુર સુંદર ભાગ એકથી ચોવીસ— કી. ૦-૧૨-

ચંપા શેઠાણી ૦-૮-

હોથલ પદ્મશ્રી-રસીક વાર્તા ૦-૮-

છેલ જરારની વાર્તા ૦-૧૨-

કાના કુંભારની વાર્તા ૦-૬-

ચંદ્રસેન વેણી પદ્મશ્રી ૦-૫-૦

સદેવંત સાવળીંગા ૦-૮-૦

નરસીહ મેહેતા નોવેલ ૦-૧૨-૦

સુડાબોતેરી મોટી ૩-૦-૦

જલ્દંધર આખ્યાન ૧-૦-૦

શુરા સતીની વાર્તા-ચમત્કારી નોવેલ ૦-૧૨-૮

કીશોર કુમાર-અદ્ભુત વાર્તા ૦-૧૨-૦

બોલતા પોપટ—પોપટની ચાલાકી જાણવી ૦-૮-૦

હોય તો આજેજ મંગાવો.

સુર્યકુમારી નોવેલ-એકસો સાઠ પાનાનું

દળદાર પુસ્તક છતાં માત્ર કી ૦-૧૨-૦

એ શીવાય તમામ જાતનાં પુસ્તકો છપાવી કીકાયત

ભાવે વેચનાર.

બુકસેલર મંગળદાસ જોષીતારામ શાહ.

રીચીરોડ-અમદાવાદ.

